

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
ім. Б.Д. Гаврилишина

Кафедра міжнародних економічних відносин

КАЗЬМЕРЧУК Вікторія Віталіївна

ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИМІРИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН

кваліфікаційна робота

СВО «магістр»

спеціальність: 292 – Міжнародні економічні відносини
освітньо-професійна програма – Міжнародний маркетинг

Виконала студентка групи
МЕВМАм-21
В.В. Казьмерчук

Науковий керівник:
к.е.н., О.Ю. Сохацький

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ	7
1.1. Концептуальні засади геополітичних трансформацій після Другої світової війни.....	7
1.2. Завершення періоду «Холодної війни» та перемога колективного Заходу: особливості формування геополітичного порядку	14
1.3. Вплив геополітичних трансформацій на становлення та розвиток сучасної системи міжнародних економічних відносин	21
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ДИНАМІКА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	29
2.1. Геополітична нестабільність як основна риса сучасного світового порядку	29
2.2. Геополітичне протистояння США та Китаю як основний фактор нестабільності у світі	34
2.3. Оцінка впливу геополітичних ризиків на динаміку міжнародних економічних відносин	39
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3. ГЕОПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: РОЛЬ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	50
3.1. Війна Росії проти України як геополітичний виклик демократичним режимам.....	50
3.2. Створення блоку демократичних держав світу та його вплив на формування геополітичного майбутнього світу	57
3.3. Роль України у процесах геополітичних трансформацій та її стратегічне позиціонування в системі міжнародних економічних відносин	63
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в аналізі сучасного стану світового порядку, який характеризується геополітичними трансформаціями та їхнім впливом на міжнародні економічні відносини. Розгляд аспектів концептуальних основ геополітичних трансформацій після Другої світової війни, особливостей геополітичного порядку після завершення «холодної війни», а також їхнього впливу на розвиток міжнародних економічних відносин є важливим завданням у зв'язку викликами. Аналіз геополітичної нестабільності в умовах сучасного світового порядку та основних факторів, таких як геополітичне протистояння між США та Китаєм, стає ключовим для розуміння динаміки міжнародних економічних відносин. Геополітичні ризики впливають на глобальні ринки, торгівлю та інвестиції, що вимагає детального вивчення їхнього впливу та розроблення стратегій для протидії негативним наслідкам.

Особлива актуальність теми визначається в контексті ролі України в глобальних геополітичних трансформаціях. Війна Росії проти України є прикладом геополітичного виклику для демократичних країн та підкреслює необхідність вивчення ролі України в контексті формування геополітичного майбутнього світу. Створення блоку демократичних держав світу та стратегічне позиціонування України у геополітичних процесах надає цій темі вагомість і практичну значущість у контексті формування міжнародних економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти формування геополітичного виміру міжнародних економічних відносин розвитку розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці: С. Троян, О. Сохацький, Р. Зварич, М. Живко, І. Іващук, О. Сохацька, Н. Кравчук, Ю. Войтенко, Є. Магда, С. Віднянський, Х. Мехен, Г. Маккіндер, К. Хаусхофер, Н. Спайкмен та інші. Значне місце у теоретико-методологічному забезпеченні дослідження геополітичного виміру міжнародних економічних відносин займають напрацювання міжнародних організацій, в тому числі ООН, НАТО та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є глибоке та систематичне вивчення геополітичних вимірів міжнародних економічних відносин у контексті сучасних трансформацій. Основною метою є аналіз концептуальних засад геополітичних трансформацій, визначення їхнього впливу на міжнародні економічні процеси та розкриття ролі України в геополітичному вимірі. Зазначена мета дослідження передбачає вирішення таких завдань:

- вивчення та систематизація ключових теоретичних аспектів геополітичних трансформацій після Другої світової війни;
- оцінка впливу періоду "холодної війни" на формування глобального геополітичного порядку;
- динаміка міжнародних економічних відносин в умовах геополітичної нестабільності;
- визначення ролі геополітичного протистояння між США та Китаєм у створенні нестабільного світового порядку;
- оцінка впливу геополітичних ризиків на світові ринки, міжнародну торгівлю та інвестиції;
- аналіз геополітичного виклику у вигляді війни Росії проти України та його вплив на демократичні режими;
- перспектива створення блоку демократичних держав світу та визначення його впливу на геополітичне майбутнє світу;
- визначення ролі України у процесах геополітичних трансформацій та її стратегічного позиціонування в міжнародних економічних відносинах.

Об'єктом дослідження є глобальні чинники геополітичних вимірів міжнародних економічних відносин.

Предметом дослідження є трансформаційні процеси, які впливають на геополітичний вимір міжнародних економічних відносин.

Методи дослідження. В процесі дослідження для вирішення завдань були використані такі методи: теоретичного узагальнення – при аналізі наукових підходів до окреслення геополітичних вимірів, його трансформаційних процесів та впливу на міжнародні економічні відносини; історико-логічний – для

дослідження еволюції концептуальних теоретико-ретроспективних засад розвитку міжнародних економічних відносин у контексті геополітичних трансформацій; метод наукового узагальнення – для обґрунтування ролі демократичних держав в геополітичних трансформаціях; методи якісних та кількісних досліджень – при аналізі динаміки міжнародних економічних відносин; методи аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння – при проведенні аналізу геополітичних трансформацій та дослідження їхнього впливу на Україну і визначення ролі України в процесах геополітичної трансформації; методи візуалізації інформації, в тому числі графічний – для наочного відображення основних положень роботи.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, матеріали та звіти Організації Об'єднаних Націй, статистичні дані Світового банку, аналітичні матеріали та дані Державної служби статистики України, матеріали монографічних досліджень, наукові статті зарубіжних та вітчизняних науковців, довідково-інформаційні видання, періодичні видання, матеріали Інтернет ресурсів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних засад дослідження проблем геополітики, та розробці прикладних рекомендацій щодо розвитку стратегії України в геополітичному вимірі з врахування глобальних трансформацій та існуючих викликів для національної економіки.

Практичне значення роботи полягає в тому, що теоретичні висновки, які отримані в результаті дослідження, та зроблені на їх основі практичні рекомендації можуть бути використані у розробці стратегії України для позиціонування в системі міжнародних економічних відносин.

Апробація результатів дослідження. За темою дослідження опубліковано тези, які були апробовані на Восьмих Всеукраїнських наукових читаннях пам'яті С. І. Юрія (2022 р.) та на XVI Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (2023 р.).

Структура роботи. Структурно а робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 81 сторінка. Робота містить 29 рисунків, 1 таблицю, список використаних джерел з 89 найменувань на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ

1.1. Концептуальні засади геополітичних трансформацій після Другої світової війни

Геополітична система зазнала суттєвих змін у контексті трансформації суспільства протягом останнього століття. Перетворення в першу чергу були спричинені війнами, які виснажили світ, що в свою чергу спричинило необхідність суспільства внести революційні зміни в свій соціальний та технологічний лад, підвищивши тим самим рівень життя населення та встановивши умовну геополітичну стабільність у світі. Значний вплив трансформаційних процесів спостерігався після завершення Другої світової війни, коли політична спільнота відчула необхідність радикально переосмислити принципи, на яких раніше базувалися міжнародні відносини ХХ ст., з метою запобігання нових війн та конфліктів.

Друга світова війна стала точкою бифуркації, яка ознаменувала початок нового витку у розвитку міжнародних відносин. Трансформації торкнулись майже усіх сфер життєдіяльності людини. Глобальна біполярна епоха, що виникла внаслідок домінування в світі двох наддержав: Сполучених Штатів Америки, як втілення демократії, та з іншого боку Союз Радянських Соціалістичних Республік, як втілення комунізму. Протистояння змусило знову повернутись до гонки озброєнь, що спричинило появу зброї масового ураження, що поставило під вагомим сумнівом питання глобальної безпеки та геополітичної стабільності.

Війна на території Європи закінчилась, з великим людськими жертвами цивільних та військових. Останні місяці війни характеризувались особливою жорстокістю: амбіції політичних лідерів зводились до захоплення якомога більшої кількості території для повоєнних геополітичних інтересів нехтуючи

життям мільйонів людей. За останніми даними кількість загиблих у другій світовій війні становить 70–85 млн. людей, або близько 3% від 2,3 млрд. (за приблизними оцінками) людей (1940 р.) [1].

Японія все ще перебувала у стані війни і до кінця чинила опір союзним військам. Саме тоді, міжнародні відносини ввійшли у нову фазу технологічної війни. Світ відчув усю силу та міць нового озброєння США, які атакували Нагасакі та Хіросіму атомною бомбою, яку вперше було використано у таких масштабах. Застосування атомної бомби стало символом виграшу США та остаточного закріплення морського флоту у межах Тихоокеанського регіону й стало показовим маніфестом сили для СРСР. З іншого боку застосування ядерної зброї зумовив «гонку озброєнь». Цей період в історії називають «Холодною війною», яка точилась між США та СРСР. Поява ядерної зброї та перше масштабне використання проти цивільного населення вивело на новий етап питання про глобальну безпеку. Використання ядерної бомби значно вплинуло на геополітичну ситуацію в світі. Після бомбардування, Японія здійснила капітуляцію, ознаменувавши закінчення Другої світової війни. Завершення війни стало причиною великих змін у світі. Країни, зазнавши змін у територіальному поділі, змінили свої кордони, а нові держави, які утворились в процесі поділу, почали активно збільшувати свій геополітичний статус, а також активно працювали над формулюванням та впровадженням стратегій та методів для захисту своїх національних інтересів. Нові трансформаційні зміни зумовили появу геополітичних концепцій, які описували перспективи поділу сфер впливу, а також визначали майбутні правила гри світової спільноти у післявоєнний період.

Завжди велике значення у геополітичних дослідженнях приділялося боротьбі за території та вплив на розвиток суспільства. Від самого початку існування цієї науки, теоретики виявляли стійкий інтерес до змін властивостей та розмірів територій, які контролюються державами, іншими словами, до явищ, що формують геополітичну динаміку суспільства. Проблема впливу характеру кордонів на динаміку суспільства була ще у роботах авторів «класичного»

періоду (А. Мехена, Г. Маккіндера). Вивчення контролю за ключовими зонами у геополітичному просторі розглядалося в рамках класичних геополітичних наук, які базувались на працях Х. Мехена, Г. Маккіндера, К. Хаусхофера, Н. Спайкмена та інших. Ці дослідження ґрунтувалися на тезі про неоднорідність світового геополітичного простору і підкреслювали існування основних зон. Відповідно до цієї тези, контроль над ними гарантує державі силову перевагу над суперником. Представники "класичного" періоду геополітики Г. Маккіндер і Н. Спайкмен, разом із сучасними дослідниками, такими як Р. Коллінз, Дж. Модельські, К. Раслер, В. Томпсон, здійснювали аналіз кумулятивних процесів та циклів світової гегемонії, а вплив воєн на економіки країн світу став предметом вивчення основоположників геополітики, таких як Ф. Ратцель, А. Мехен, Р. Челлен, К. Хаусхофер.

Українські науковці також виявляють інтерес до дослідження геополітики сучасного періоду, серед таких: С. Троян, О. Сохацький, Р. Зварич, М. Живко, І. Іващук, О. Сохацька, Н. Кравчук, Ю. Войтенко, Є. Магда, С. Віднянський та інші. Українські науковці проявляють інтерес до дослідження геополітики в контексті міжнародних економічних відносин. Науковці у галузі геополітики зосереджують свої дослідження на різноманітних аспектах, пов'язаних з геополітичним положенням України. В першу чергу, велика увага приділяється питанням національної безпеки та оборони. Науковці аналізують загрози, які стоять перед країною, враховуючи її геополітичні особливості. Вони розробляють стратегії оборони, спрямовані на забезпечення стабільності та територіальної цілісності України. Науковці у своїй напрацюваннях аналізують роль країни на світовій арені, взаємодію з іншими державами та чинниками, що визначають зовнішньополітичну стратегію. Ретельно вивчається напрямок досліджень пов'язаний із енергетичною безпекою. Враховуючи геополітичне положення, досліджується вплив на енергетику та розробляються стратегії для забезпечення енергетичної незалежності. Крім того, велика увага приділяється питанням євроінтеграції та інтеграції в європейські та світові структури. Науковці аналізують відносини України з Європейським Союзом та

міжнародними організаціями та альянсами, розглядаючи геополітичні перспективи у контексті міжнародного співробітництва.

Відомий англійський теоретик міжнародних відносин Г. Маккіндер, який також є один із основоположників геополітики, у власній доповіді «Географічна вісь історії» (1904 р.), розвинув тезу про те, що для держави найвигіднішим географічним положенням є середина [2]. Згідно з теорією Хартленда (Heartland) або Серцевини, умовний півмісяць ділив світ на дві півкулі: континентальну (таласократія) і океанічну (телурократія). Серцевина - це центральна частина Євразії (у 1943 році Г. Маккіндер модернізував теорію, згідно якої Серцевина це територія Росії, що займає центральне стратегічне положення у світі), яка включає в себе великі території в Центральній Азії, а навколо неї розташована внутрішня (Європа – Аравія – Індокитай) та периферійна дуги (Америка – Африка – Океанія) [3] (рис. 1.1). Г. Маккіндер вважав, що контроль над Серцевиною є важливим для геополітичної домінації світу. Він стверджував, що «..хто володіє Серцевиною, той володіє Євразією, а хто володіє Євразією, той контролює світ» [4]. Теорія Г. Маккіндера стала важливою для розвитку геополітики і вплинула на розуміння геостратегічних аспектів міжнародних відносин. Вона мала великий вплив на дипломатію та стратегію багатьох країн, зокрема США, під час холодної війни.

Рис. 1.1. Теорія «Хартленд» Г. Маккіндера [5]

Н. Спайкмен, вивчаючи праці Г. Маккіндера, запропонував свою теорію геополітичної концепції. На його думку, основним геополітичним простором слід вважати не Серцевину, а територію прибережних зон, тобто те, що знаходиться в межах умовного півмісяця. Геополітик, охрестив ці території Рімлендом (Rimland) – це прибережні регіони, до яких входять берегові території Євразії, арабський країн, Індії, Китаю та Південно-Східної Азії, які оточують власне Серцевину. Н. Спайкмен стверджував, що контроль над Рімлендом є важливим для стратегічної безпеки і впливу у світовій політиці. Він розглядав Рімленд як простір, де зустрічаються впливи різних світових держав і ведуться конфлікти та змагання за вплив і ресурси. Науковець рекомендував США сприяти балансу влади в цьому регіоні, утримуючи його стабільним та запобігаючи домінуванню однієї супердержави. Він вважав цю зону ключовою для геополітичних інтересів Сполучених Штатів [6]. Теорія «Рімленд» враховує важливість географії та геополітичних факторів для розуміння світової політики і допомагає аналізувати геостратегічні інтереси країн в регіоні, де зіштовхуються інтереси сильних гравців. Ця теорія стала важливим інструментом в геополітичному аналізі та структуруванні політичної діяльності відповідно до географічних реалій.

Ці дві вищезгадані концепції лягли в основу політики «стримування» США.

Ще один відомий американський історик, відомий як «архітектор Холодної війни, та батько «політики стримування» Дж. Кеннан у своєму листі, який увійшов в історію під назвою «Довга телеграма», був адресований Держдепартаменту США та висвітлив основні тези на рахунок СРСР, її тогочасної політики та загроз з боку стратегічних планів.

Дж. Кенан запропонував стратегію стримування Радянського Союзу, яка полягала в тому, щоб обмежити експансію радянської влади та комунізму в світі. Він наголосив на необхідності утримувати радянський вплив на найменшому рівні. Він також визнавав агресивний характер радянської політики і закликав до об'єднання країн Заходу для протидії спробам Радянського Союзу розширити

свій вплив на територію Європи. Кенан підтримував ідею ізоляції Радянського Союзу та розриву дипломатичних контактів тоді, коли це виправдано для захисту інтересів Заходу. У телеграмі зазначалось, що економічне відновлення країн Заходу, зокрема Європи, є ключовим чинником у зміцненні протидії радянського впливу. Зовнішньополітична доктрина науковця сформулювала основну стратегію США у Холодній війні. Її ідеї стали фундаментом американської політики ХХ ст. і вплинули на подальший розвиток геополітичних відносин між Заходом і Радянським Союзом [7].

Г. Кіссінджер, який в 1969 році був призначений радником з національної безпеки при каденції Річарда Ніксона розробив концепцію «балансу сил». Вона дала змогу покращити відносини між СРСР та США. Реальна політика (Realpolitik) (політика, що спирається на реальні можливості) [8] позбавляла зовнішню політику США ідеалізації та принциповості у відносинах із СРСР та країнами Азії, яка з прагматичним поглядом відображала реальний стан речей. Відповідно така політика найкраще обирала шляхи для налагодження співпраці та знаходження спільної мови в напружених стосунках між Заходом та Сходом. «Баланс сил» між країнами передбачав позбавлення переваги однієї країни над іншою, а навпаки: створення декількох центрів сили для спільного вирішення глобальних проблем. Адже, як вважав Г. Кіссінджер «...політика країни, як правило, продукт її географії та історії» [9]. У контексті біполярної системи відносин, Г. Кіссінджер приділяв велику увагу відносинам з Китаєм, зокрема в прагненні зменшити вплив Радянського Союзу та експансії на Євразійському континенті. Серед ключових принципів Г. Кіссінджера в цьому контексті була стратегія «більше більших», яка передбачала використання китайської потужності для балансування впливу СРСР. Цей крок, спрямований на зміцнення американської геополітичної позиції, привів до умовного потепління в стосунках США та СРСР в період його дипломатичної діяльності. Такий підхід виявився стратегічно вдалим, оскільки сприяв зменшенню геополітичних небезпек та допоміг створити сприятливі умови для розвитку відносин між США, Китаєм та СРСР, який враховував як внутрішні, так і зовнішні фактори, визначав ключові

риси стратегії Г. Кіссінджера в умовах біполярної системи міжнародних відносин [10].

Також, досліджував геополітику та її вплив З. Бжезинський, у своїй праці «Велика шахівниця». В ній автор визначає Євразію як «шахову дошку» для втілення глобальних геостратегій, на якій держави конкурують за владу та вплив. В книзі висвітлюється думка автора про геополітичні стратегії США щодо Євразійського континенту. З. Бжезинський, який є послідовником геополітичної теорії Г. Маккіндера, стверджує, що верховенство в Євразії, вважається верховенством влади у всьому світі [11]. С. Хантінгтон у книзі «Зіткнення цивілізацій», пише про існування восьми сучасних цивілізацій (рис. 1.2).

Рис. 1.2. 8 сучасних цивілізацій С. Хантінгтона [12]

У визначенні майбутніх конфліктів, критичних для людства, основний акцент буде зроблено на "лініях розламу" — місцях географічного зіткнення цивілізацій, де перетинаються ключові культурні парадигми. Вищезгадані концепції відображають різні підходи та стратегії, що лягли в основу формування геополітичних концепцій після Другої світової війни та, які вплинули на світову геополітику в наступні десятиліття.

Період Холодної війни характеризувався переосмисленням стратегічних підходів країн та формуванням нових геополітичних реалій, визначаючи основні аспекти геополітичних відносин. Створення біполярної системи міжнародних

відносин, визначила сфери впливу двох мега держав: США та СРСР. Розпочалась нова ера протистояння, яка характеризувалась також і експансією країн, які не мали власних інструментів для формування своєї держави після Другої світової війни. Стратегія США базувалась на теорії стримування, яка зменшувала вплив СРСР на Євразійському континенті. Водночас СРСР будувала тісні відносини з країнами Близького Сходу, Кубою та Китаєм, які були автократіями й притримувались ідей соціалізму на протипагу демократії та лібералізму. Нове глобальне протистояння стало причиною війн, які були втіленням демонстрації військової сили.

Геополітичні теорії та концепції взаємодіяли зі змінами у світовій економіці, технологічними досягненнями та політичними реформами, визначаючи загальний образ світового ландшафту у післявоєнний період. На зміну традиційним постулатам геополітики прийшли такі теорії та концепції: атлантизму і неоатлантизму Г. Кіссінджера, «нових правих» Ж. Тіріара; «зіткнення і розламу цивілізацій» С. Гантінгтона; «третьої хвилі» О. Тофлера; поліцентристського світу І. Валлерстайна, С. Коена та Дж. Кроуна. Проте, С. Троян стверджує що «...жодна з наведених дефініцій не відображає комплексної характеристики сучасної – після 1991 року – системи міжнародних відносин» [13]. Водночас, зважаючи на сучасний етап геополітичних відносин та протистоянь, кандидат історичних наук Ю. Войтенко стверджує, що «...сьогодні маємо відродження геополітичної біполярності світу» [14].

1.2. Завершення періоду «Холодної війни» та перемога колективного Заходу: особливості формування геополітичного порядку

Ідеологічна конфронтація в період Холодної війни спричинила утворення «біполярного світу», де два основних блоки прагнули поширити свій вплив, і

тому конкурували один з одним у політичній, культурній, економічній, технологічній та військовій сферах.

Як одним із проявів ідеологічного протистояння Заходу та СРСР стало створення НАТО та підписано Варшавський договір (рис. 1.3).

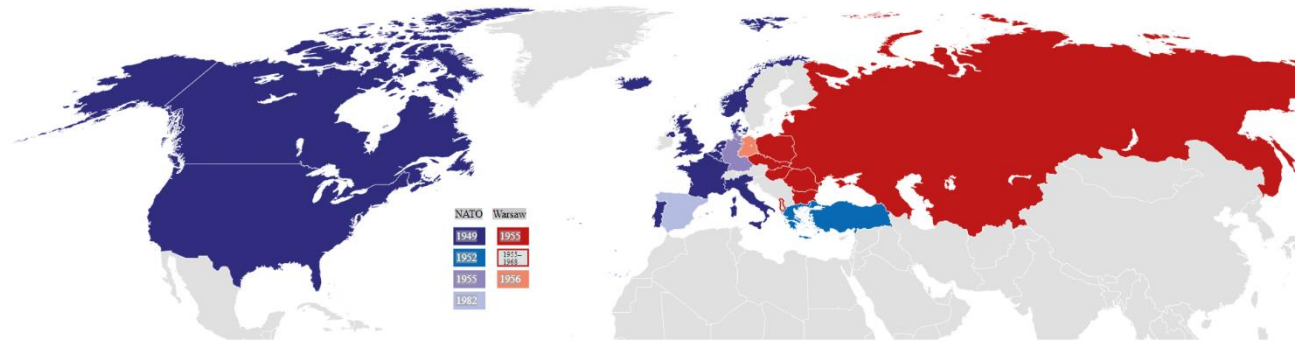

Рис. 1.3. Країни-учасники НАТО та Варшавського договору [18]

Створення цих інституцій стало ключовою подією Холодної війни. НАТО створено (1949 р.) з метою колективної оборони країн-членів від потенційних агресій. НАТО включає в себе країни Північної Америки та Європи і базується на принципі колективної безпеки, відповідно до якого напад на одну з країн-членів розглядається як напад на всіх і спричиняє активацію колективного оборонного механізму. НАТО гарантувало військову відповідь на будь-яку спробу вторгнення в країни-члени. Під час Холодної війни НАТО здобуло додаткову актуальність і вплив через зростання військового потенціалу СРСР. Альянс відповідав на це шляхом посилення своєї військової присутності у Європі [16]. Це сприяло обміну інформацією та координації політичних дій у сферах безпеки та оборони. Багатосторонні гарантії стимулювали економічний та соціальний розвиток країн-членів, оскільки вони мали захист від можливих загроз, що зумовило основу для розвитку технологій, створення стабільної політичної та економічної систем.

Міжнародні організації створюють платформи з метою дипломатичних переговорів та співробітництва між державами. НАТО мало вплив на геополітику світу шляхом створення блоку, який протистояв радянському впливу та його амбіціям на міжнародній арені. Цей альянс робив акцент на

цінностях демократії, прав людини і правової держави та пропагував їх серед своїх членів. НАТО відігравав важливу роль у стабільності та безпеці в Європі та Північній Америці під час Холодної війни. Він не тільки забезпечував оборону союзницьких держав від можливого вторгнення, але й сприяв політичному об'єднанню західних країн і впливав на геополітичну ситуацію в світі [15].

На противагу НАТО у 1955 р. підписано договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу (ОВД) або так званий Варшавський пакт. СРСР та інші комуністичні країни Східної Європи створили альянс для спільної оборони та військової співпраці. Цей альянс існував протягом багатьох років і був важливим фактором у геополітичних відносинах під час Холодної війни. Основною метою Варшавського пакту була оборона комуністичних режимів та інтересів радянської сфери впливу в Європі. Альянс діяв як військова опора для радянської зовнішньої політики, особливо під час конфліктів або напруги з Заходом, зокрема з НАТО [17]. Варшавський пакт був важливим механізмом військової співпраці між країнами-учасницями. Він включав в себе планування створення об'єднаних військ і військові навчання. Припинення його існування спричинив кінець періоду Холодної війни.

Розширюючи свій вплив на Європу, США розпочав втілювати план Маршалла для Європи. План розроблений держсекретарем США Дж. Маршаллом (1947 р.). Дж. Маршалл служив на вищих військових посадах США під час Холодної війни і мав великий вплив на стратегію НАТО та військову сферу в Європі. План Дж. Маршалла передбачав швидке відновлення та зміцнення оборони Європи. Це включало в себе розміщення американських військ у Європі та створення великих військових об'єднань для оборони. Дж. Маршалл підтримував і розвивав НАТО як основний альянс для колективної оборони західних країн проти можливого радянського вторгнення. Він був прихильником збалансованої стратегії, яка включала в себе ядерну та конвенційну оборону. Політичний та військовий стратег, активно співпрацював з європейськими союзниками і сприяв зміцненню військової співпраці та згуртованості між країнами НАТО. План Маршалла спричинив відродження

європейської індустріалізації та залучив значні інвестиції в регіон. Згідно з цією оцінкою, найбільшими отримувачами допомоги за планом Маршалла були Велика Британія (24%), Франція (21%), Західна Німеччина (11%), Італія (12%) та Нідерланди (8%) (рис. 1.4) [19].

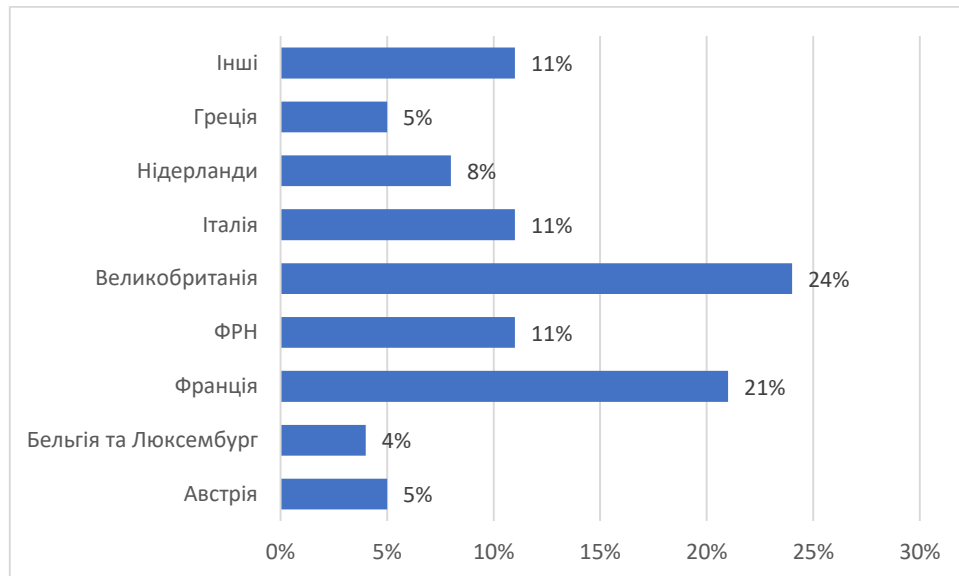

Рис. 1.4. Частка допомоги країнам від усього бюджету за планом Маршалла [19]

Впровадження долара в економіку європейських держав дозволило уникнути гіперінфляції та відновити міжнародну торгівлю та приватні інвестиції [20]. Це також стало стимулом для економіки США через створення ринків для американських товарів. Інвестиції позитивно вплинули на регіон, а особливо, на розвиток військових технологій. План Маршалла також інституціоналізував і узаконив концепцію програм зовнішньої допомоги США, які стали невід'ємною частиною сучасної зовнішньої політики США [21].

Важливим післявоєнним елементом геополітики стало створення міжнародних організацій, як наступний етап розвитку міжнародних відносин, основне завдання яких, полягало у забезпеченні стабільності міждержавних відносин, а також стримування Холодної війни.

Відповідно створено Організацію об'єднаних націй (ООН) (1949 р.) з метою збереження світового миру і безпеки, сприяння співпраці між країнами, розвитку та захисту прав людини, гуманітарній допомозі тощо, і відіграла важливу роль у геополітиці. Постійно діючий орган Організації Об'єднаних

Націй – Рада Безпеки використовує свої повноваження для вирішення міжнародних конфліктів та прийняття рішень щодо санкцій та миротворчих операцій, які сприяють зниженню напруги та врегулюванню конфліктів. ООН стала ареною для політичних та дипломатичних протистоянь між США та СРСР. Організація є важливим міжнародним форумом, на якому США та СРСР обговорювали спірні питання, ведучи діалог та намагаючись знайти мирні рішення конфліктів. Відповідно це допомогло уникнути прямого військового зіткнення між цими країнами. ООН створила Декларацію прав людини (1948 р.), яка визначила основні права та свободи, які повинні гарантуватися всіма країнами-членами. Ця декларація стала важливим кроком у захисті прав людини в умовах Холодної війни. Також, ООН виконує функцію стримування розгортання ядерної війни та зниження ядерної загрози. Організація виступала за роззброєння та зменшення ядерної загрози. Це включало в себе проведення міжнародних конференцій та підписання договорів, зокрема Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (NPT), спрямованих на контроль та обмеження ядерних арсеналів. Такий договір підписала Україна у 1994 році [22]. Створення ООН вплинула на геополітичний стан, сприяючи мирному вирішенню конфліктів, захисту прав людини та співпраці між країнами.

Також, були створені такі організації як Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк. Ці інституції сприяли економічному розвитку країн та здійснювали фінансову підтримку. Таку функцію вони виконують і надалі. Створення регіональних об'єднань сприяли інтеграції міждержавних відносин та охоплювали різноманітні сфери держави, а також економічні та політичні союзи(наприклад ЄС), метою яких було зміцнити стосунки між країнами, захистити спільні інтереси та сприяти розвитку країн-учасниць.

Під час Холодної війни обидві сторони конкурували в удосконаленні та створенні нових видів зброї. Ядерна зброя стала основним показником успішності нарощування військового потенціалу. Це привело до розвитку масивних ядерних арсеналів, надзвукових ракет та винищувачів. У 1949 р. США випробували першу водневу бомбу, що спричинило гонку в розробці більш

потужних ядерних збройних систем. США вдосконалювали свою стратегічну авіацію створюючи систему флотилій бомбардувальників. Ці бомбардувальники були призначені для перенесення ядерних боєголовок. В 1950–60–х рр. США створили і випробували балістичні ракети середньої і великої дальності, такі як PGM-19 Jupiter і Titan II. Сполучені Штати також нарощували свої конвенційні війська та виділяли великі суми на військовий бюджет для боротьби з можливими загрозами у Європі та інших регіонах.

Радянський Союз також активно розвивав свою ядерну зброю. Починаючи з 1949 р. в Казахстані на Семіпалатинському полігоні проводились багато експериментальних ядерних випробувань. Шляхом випробувань СРСР розробляв власні ядерні боєголовки і ракети. На фоні сильного прогресу в військовій сфері, інтенсифікувався розвиток наукових досліджень та технологій світового масштабу. В тих же роках розпочалася революція в обчислювальній техніці та створення перших комп'ютерів. Перший електронний комп'ютер ENIAC був розроблений у США в 1940 – х рр. Це стало важливим елементом для удосконалення військових обчислень, криптографії та розвідування. Розвиток мереж передачі даних ініціював створення Інтернету (1960 р.), який став основним для військових комунікацій та наукового дослідження. Комерціалізація космічних технологій сприяла технологічному буму в США. Цей період був вирішальним для розвитку багатьох важливих технологій та наукових галузей сучасності. Незважаючи на стрімкий розвиток технологій, гонка озброєнь призвела до значного збільшення ядерних та конвенційних збройних арсеналів обох сторін, що також стало причиною поглиблення загрози ядерної війни. Тому, країни використовували свій вплив та ресурси для підтримки альянсів та режимів, які відповідали їхнім інтересам. Гонка була послідовністю ядерних випробувань та зростання військових і технологічних можливостей обох суперників, які спричинили появу численних проксі-війн, за рахунок яких американські та радянські впливи конфліктували через місцеві альянси, які існували у В'єтнамі, Афганістані, в Африці та Близькому Сході, на території яких велись бойові дії безпосередньо. За словами О. Сохацького

«...такий підхід призвів до знищення традиційних держав старого світу на карті світу ... а найбільш небезпечною обставиною є те, що такі регіони виступають як глобальні логістичні центри і мають розвинуту інфраструктуру, включаючи економічний простір» [23]. З огляду на це, велику роль відіграватиме «конектографія» – термін, запропонований П. Ханною в праці «Конектографія. Майбутнє Глобальної Цивілізації». «Тому у майбутньому саме навколо цих об'єктів відбуватимуться міжнародні конфлікти та проксі-війни», які стають невід'ємною частиною геополітики XXI ст. [24].

Нові геополітичні виклики створили передумови для трансформації системи міжнародних відносин. Послідовний у своїй діях Захід, керований демократичним підґрунтям, нові технологічні можливості, розвиток міжнародних економічних відносин, призвів до руйнування комуністичної ідеології. Холодна війна завершилася розпадом Радянського Союзу (1991 р.) та кінцем існування Варшавського пакту. Це дало можливості для розвитку демократії в країнах Східної Європи та закінчило головну частину протистояння.

Холодна війна вплинула на всі сфери світової політики, суспільства та світову історію. Вона була важливим елементом в контексті формування сучасного світового порядку. Багато країн Східної Європи приєдналися до НАТО та Європейського Союзу, що призвело до поширення впливу західних цінностей в регіоні. Розпад СРСР призвів до створення багатьох незалежних держав, які розвивали власні політичні та економічні системи. Завершення Холодної війни сприяло глобальній інтеграції та зближенню економік та культур країн. Закінчення конфлікту сприяло створенню договорів про зниження виробництва стратегічної ядерної зброї Росією та США. Появились сприятливі умови для поширення демократії та прав людини. Багато країн продовжили свій демократичний шлях та впроваджували реформи в галузі прав людини та громадянських свобод (рис 1.5.).

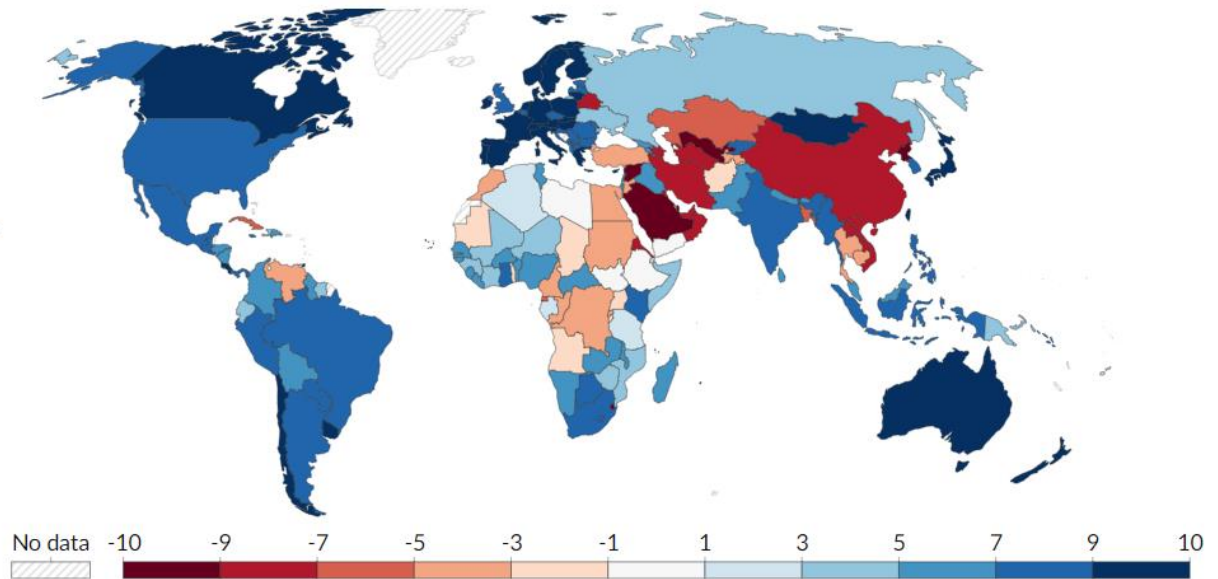

Рис. 1.5. Індекс демократії країн станом на 2020 р. [25]

Відкритість ринків та глобалізація сприяли зростанню світової економіки, стимулювали торгівлю та інвестиції. Світ отримав підґрунтя для створення демократичного світу. Однак, з'явилися нові загрози, які стосувались тероризму, ядерної зброї, доступу до ресурсів, кліматичних змін. Відбулися зміни у геополітичних альянсах та відносинах між країнами, що призвели до нових геополітичних викликів.

1.3. Вплив геополітичних трансформацій на становлення та розвиток сучасної системи міжнародних економічних відносин

XXI ст. характеризується значною трансформацією у сфері геополітики. Динаміка влади, впливу та глобального управління, що швидко розвиваються, створили передумови для появи нових можливостей та викликів.

Після розпаду СРСР та закінчення Холодної війни, світ з біполярного перетворився на глобальний. Закінчення ворожнечі двох наддержав відкрили двері для нових учасників, а геополітичні відносини стали багатограними. На карті світу появились нові держави, які увійшли в систему міжнародних

економічних відносин. Розпад СРСР призвів до створення таких незалежних держав як Україна, Грузія, Білорусь та ще 12-ти держав, яких офіційно визнали незалежними інші країни світу. Нові країни визначали власну зовнішню політику шляхом налагодження дипломатичних та економічних стосунків, а також прагнули демократії в умовах ринкової економіки.

Змінювався і геополітичний ландшафт. Новостворені держави приєднувались до політичних та економічних союзів НАТО, ЄС, СНД (Співдружність Незалежних Держав - регіональна міжнародна організація Азії та Східної Європи до якої входить низка пострадянських країн.) Інтенсивне розширення ЄС у 1990-х та 2000-х рр. призвело до включення в союз багатьох держав пострадянського простору. Після 1990 р. до складу НАТО ввійшли 15 країн, частина з яких була новоствореними. Договір про створення СНД фактично стала на заміну Радянському Союзу. Станом на сьогодні, до складу СНД входять 9 країн-учасників, включно з країнами колишнього СРСР [26].

Трансформації геополітичних відносин, які відбуваються сьогодні, змінюють величину впливу одних країн на інші, формують нові геополітичні блоки, що сильно вплинуло на міжнародні економічні відносини. Зміна силових структур призвели до перегляду торговельних угод та стратегій інвестицій. Із зміщенням світового економічного центру, відбувся перехід від індустріального до інформаційного суспільства, що призвели до змін у географії світового виробництва. Країни, які вміло адаптувались до цих трансформацій, здобули сильну позицію в світовій економіці. Китай в останні десятиліття став новим світовим економічним лідером. Його перехід від економіки на основі експорту до внутрішнього споживання вплинув на геополітичний баланс сил. Така ж ситуація стосується Індії, Бразилії, Мексики та інших країн Латинської Америки та Азії. Ці країни беруть активну участь у сучасній геополітиці та змінюють політичний та економічний клімат світу. Створення БРІКС, до якого ввійшли Бразилія, Росія, Індія, Китай та ПАР, підтверджує нову стратегію розвитку для зміцнення їхніх позицій у світі. Блок спрямований на спільний економічний розвиток та збільшення впливу на міжнародній арені. Особливість блоку полягає

в тому, що Росія, Китай та Індія, є суперечливими в своїх геополітичних стратегіях. В серпні 2023 р., до організації запросили приєднатися Саудівську Аравію, Аргентину, Єгипет, Іран, Об'єднані Арабські Емірати та Ефіопію [27]. Включення цих країн стане значним кроком до будь-яких тектонічних змін у світовому порядку та вказує на зростаючу роль блоку в глобальному масштабі. Ця позиція виявляє особливий інтерес для країн Перської затоки, оскільки привабливість БРІКС знаходиться в контексті нової багатопольної міжнародної системи. Для цих країн важливою стає роль БРІКС у створенні альтернативи домінуванню долара США на світових ринках. Рішення використовувати національні валюти членів БРІКС відображає їхню готовність кинути виклик світовому економічному порядку [28]. Вступ до БРІКС країн Перської затоки свідчить про їхні зростаючі амбіції у розробці власної автономної зовнішньої політики та створенні альтернативних партнерств і блоків, незалежних від впливу Заходу.

З відкриттям нових ринків та зростанням міжнародної торгівлі та іноземних інвестицій, енергетична промисловість та торгівля енергоресурсами стали важливими чинниками у глобальній економіці. Контроль за енергетичними ресурсами є предметом геополітичних стратегій, а країни з великими запасами енергоресурсів мають можливість визначати умови своєї участі в міжнародних економічних відносинах. Такі країни як Росія та держави Близького Сходу, завдяки значним запасам енергоресурсів, володіють суттєвим впливом на геополітику через контроль над енергетичними потоками. Варто зазначити, що приєднання Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ), ключових постачальників нафти у світі, до формування БРІКС є викликом для західних країн. Приєднання Ірану разом з ОАЕ до блоку БРІКС дає торговій інституції постійний політичний вимір, особливо в контексті Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК), і зміцнює геополітичний вплив нових учасників над важливою сировиною. Торгівля всередині БРІКС набула безпрецедентної стратегічної ролі в нафтовій геополітиці, оскільки світовий енергетичний порядок розділився на два блоки: одні – підтримують західні

санкції проти Росії, а інші – ні. Бажання Росії та Китаю бачити формування геополітичного блоку БРІКС+, який може протистояти G7, стає важливим аспектом в еволюції світового економічного ландшафту.

Глобалізація стає наступним етапом всесвітнього розвитку та відіграє основну роль у формуванні сучасної системи міжнародних економічних відносин. Глобалізація спровокувала такі процеси: інтенсифікацію кооперації між країнами; сформувала загальносвітовий фінансово-економічний простір, який став ринком для товарів, послуг, технологій, міжнародного руху капіталу; виступила майданчиком для міжнародних урядових та неурядових організацій. [29]. Сучасний стан глобалізації світової економічної системи можна виразити у таких процесах (рис. 1.6):

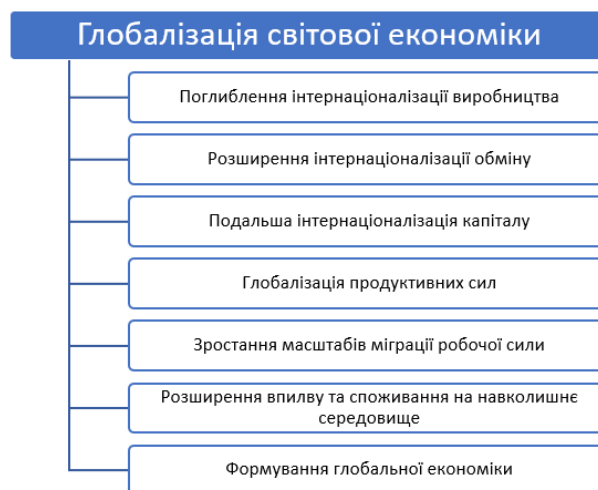

Рис. 1.6. Процеси глобалізації світової економіки [30]

Глобалізаційні процеси спонукали уряди держав обирати політику, яка б сформувала взаємодію між внутрішньою та зовнішньою економічною політикою держави для того, щоб стати повноцінним учасником міжнародних економічних відносин. Отже, глобалізація трансформувала загальну картину світового господарства, що ознаменувало появу нових національних економік в системі міжнародних економічних відносин. Ще одними важливими учасниками міжнародних економічних відносин окрім урядів держав, стали неурядові, недержавні організації, представники великих компаній й ТНК. Відповідно глобалізація та поступове розширення ринків вивело на новий рівень транснаціональні корпорації (ТНК). ТНК завойовували велику частку у сфері

міжнародних економічних відносин ставши одними із основних гравців на міжнародній арені. Сьогодні, капітали ТНК часто перевищують бюджети розвинутих країн світу. У 2022 р. сукупний дохід ТОП 10 ТНК світу становив 41 трлн. дол. Серед лідерів – на першому місці Волмарт (Walmart), який залишається лідером серед ТНК вже 10-й рік поспіль, а Сауді Арамко (Saudi Aramco) збільшила доходи компанії на 51% у 2022 р. порівняно з 2021 р. [89].

Сьогодні, ТНК продовжують відігравати значну роль у світовій економіці та виступають основою глобалізації та інституційною формою інтернаціоналізації виробництва. Вони шукають нові ринки та можливості для зростання, розширюючи свою діяльність за кордоном. Багато ТНК мають потужну присутність на ринках, що розвиваються, де вони можуть отримати доступ до зростаючої споживчої бази та отримати доступ до дешевшої робочої сили та ресурсів. ТНК, особливо в технологічному секторі, знаходяться в авангарді технологічних інновацій. Їхня доля залежить від їхньої здатності адаптуватися та залишатися конкурентоспроможними в технологічному просторі, що швидко розвивається. Відповідно ТНК стимулюють розвиток нових технологій, вкладаючи у цей сектор великі кошти. Проривні технології та зміни вподобань споживачів формують їхнє майбутнє. ТНК залишаються основним стимулом для руху прямих іноземних інвестицій – ПІІ [30]. ТНК володіють великою політичною вагою та можливістю лобіювати свої інтереси на різних рівнях, що включає національні та міжнародні органи. ТНК в сучасній економіці часто ставлять інтереси своєї корпорації вище, нехтуючи інтересами держави, тому частина функцій регулювання, притаманні державному апарату, переходять до міжнародних організацій та наддержавних об'єднань. Вони фактично «...розмивають інституційну домінанту традиційних національних еліт» [31]. Водночас, якщо розглядати ТНК як об'єкт міжнародних відносин, геополітична напруженість впливає на долю ТНК, оскільки торговельні конфлікти та санкції порушують глобальні ланцюги поставок і доступ до ринку. Конфлікти та обмеження створюють бар'єри в ланцюзі постачання, що безпосередньо впливає на виробництво та конкурентоспроможність ТНК. Однак,

сьогодні стоїть питання про оптимізацію діяльності ТНК та міжнародної торгівлі загалом, а також планування довгострокової перспективи з елементами швидких взаємозамінних стратегій, у разі виникнення непередбачуваних ситуацій, в умовах геополітичної нестабільності.

Глобалізація визначає також нову «реальність», в якій усі аспекти міжнародних відносин наводять на аналог «війни». Проходження фінансів, інформації та товарів через кордони, генерують, з одного боку – нові загрози для національних держав, а з іншого – нові можливості для альтернативного використання або пом'якшення цих загроз. За висловом Т. Райта «..результат полягає у створенні світу, де небачений рівень взаємозалежності співіснує з постійним прагненням до влади» [32]. Отже, країни, які утримуються від прямої участі в конфліктах, все ще здатні вживати всі доступні заходи, окрім воєнних, для захисту своїх інтересів. Економічні зв'язки нині розглядаються як інструмент для просування геополітичних цілей через «збройну взаємозалежність» [33]. Економічна глобалізація створює власний набір міжнародних структур через глобальні мережі, породжуючи нові форми державної влади. Державам потрібні важелі впливу на мережеві центри та відповідні інституції, якщо вони виявлять бажання скористатися перевагами ефекту «паноптикуму». Здатність країн використовувати взаємозалежність як зброю залежить від внутрішніх інституцій. Наприклад, існуючий інституційний потенціал Агентства національної безпеки США (АНБ) і закони, введені після терактів 11 вересня, дозволили їм розгорнути ефект «паноптикуму» з величезною перевагою, зібравши величезну кількість стратегічної інформації [34].

Водночас, глобалізаційні процеси також стають причиною виникнення конфліктогенності, адже «...за цими процесами стоять геополітичні інтереси (економічні, політичні, інформаційні, воєнні тощо), корінні відмінності між потенціалом і можливостями країн, культурно-цивілізаційні розбіжності та виклики, а також виникнення нових і загострення багатьох старих глобальних проблем» [13]. Закінчення Холодної війни спричинило зменшення акценту на

чинники безпеки у міжнародних відносинах, і водночас зростає значущість економічних аспектів у цьому контексті. Однак, сьогодні значно більше, ніж у 1970–80-х рр., ефективність національної економіки в умовах «збройної взаємозалежності» залежить від багатьох міжнародних факторів.

Геополітичні трансформації грають важливу роль у визначенні стану та розвитку сучасної системи міжнародних економічних відносин. Взаємодія політичних і економічних процесів на глобальному рівні, впливає на вирішення економічних питань між країнами. Геополітичні трансформації взаємодіють із становленням і розвитком сучасної системи міжнародних економічних відносин, визначаючи стратегічні цілі країн та взаємовідносини між ними.

Висновки до розділу 1

Дослідження геополітичних трансформацій у контексті міжнародних економічних відносин, зокрема їх концептуальних засад та історичної ретроспективи, розкриває глибокий вплив подій Другої світової війни на сучасний геополітичний порядок. Завершення періоду «холодної війни» і перемога колективного Заходу визначили новий етап у розвитку міжнародних відносин, який вимагає комплексного розуміння та аналізу. Концептуальні засади геополітичних трансформацій стали основою для окреслення стратегічних напрямів діяльності країн у глобальному економічному просторі. Вони враховують нові реалії та виклики, які виникають у зв'язку з політичною та економічною динамікою. Завершення «холодної війни» відкрило шлях до формування нового геополітичного порядку, в основі якого – міжнародні економічні відносини. Значний вплив геополітичних трансформацій вплинув на розвиток системи міжнародних економічних відносин. Політичні й економічні процеси визначили нові пріоритети в економічній дипломатії та торговельних відносинах між країнами. Створення міжнародних організацій, альянсів та підписання міжнародних договорів сприяли міжнародній кооперації та взаємодії, що було спричинено появою нових суб'єктів міжнародних

економічних відносин. Гнучкість та адаптивність стали основними складовими успішного функціонування держави в умовах геополітичних реалій. Безпекові виклики стали перешкодою на шляху відбудови повоєнного світу. Загроза ядерної війни, у контексті протистояння США та СРСР створили несприятливий клімат для розбудови міждержавних відносин. Характерною рисою міжнародних економічних відносин стала «збройна взаємозалежність». Однак, трансформації позитивно вплинули на інформаційні технології, які стали рушійною силою для розбудови світу загалом. Відповідно вивчення геополітичних трансформацій є важливим в розумінні сучасних викликів та можливостей міжнародних економічних відносинах.

РОЗДІЛ 2. ДИНАМІКА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

2.1. Геополітична нестабільність як основна риса сучасного світового порядку

Після закінчення Холодної війни в геополітичному просторі сформувалися умови для «визрівання» глобальних проблем. Цей період часу характеризувався умовним миром, геополітичною та гео економічною стабільністю. Арена міжнародних відносин часто є майданчиком для трансформаційних процесів, на якому відбувається перерозподіл балансу сил. Концептуальні засади геополітичної системи після Другої світової війни виявились неактуальними та не могли окреслити основні тенденції сучасного світового порядку. Відповідно після відходу від біполярного світу, спостерігалось виникнення нових концепцій та теорій геополітики. Концепції «балансу сил» і «реальної політики» властиві біполярній системі, втратили практичне значення в умовах глобалізації.

Глобалізація спровокувала небачений рівень кооперації між країнами. «Стирання» економічних кордонів, створення союзів і зон вільної торгівлі сприяли збільшенню торгівлі між країнами, але водночас поглибили проблеми залежності одних країн від інших. Через дестабілізуючі чинники XXI ст., глобалізація зумовила економічну нерівність, втрату робочих місць, залежність деяких країн від іноземних ринків і культурну гомогенізацію, яка зайняла чинне місце у списку дестабілізуючих чинників сучасної геополітичної нестабільності. Культурна гомогенізація, як один із негативних наслідків глобалізації, створила підґрунтя для виникнення конфлікту між культурами. Трансформаційні процеси, які сьогодні відбуваються в країнах, лише підкреслюють складний стан речей. Держави, відчувають загрозу своєму національному суверенітету та самостійності. Відповідно розглядаючи співпрацю між країнами через призму «збройної взаємозалежності», загроза національному суверенітету є однією з

причин виникнення конфлікту, незважаючи на високий ступінь інтеграції між ними.

Якщо розглядати сучасний стан геополітики через концепцію «збройної взаємозалежності», в підсумку серед проблем геополітичної нестабільності як основної риси існуючого світового порядку можна визначити такі:

- нові геополітичні конфлікти та регіональні напруження;
- формування блоку демократичних та автократичних держав на чолі з США та Китаєм відповідно;
- нові загрози національній безпеці та торгівлі у формі транснаціонального тероризму;
- масштабування та інтенсивне використання гібридних і «проксі» війн між демократичними та автократичними державами;
- недотримання міжнародних прав і послаблення впливу міжнародних організацій у вирішенні глобальних проблем;
- загрози інформаційно-технологічного характеру у формі кібератак на системи забезпечення захисту національної безпеки країн;
- відсутність процесу стабілізації наявних проблем і неможливість прогнозування ситуацій, враховуючи тенденції геополітичної нестабільності.

У сучасному світі, який характеризується високим ступенем багатополярності та розмаїттям концепцій, традиційні уявлення про ефективне управління глобальними справами змінюються. Розподіл влади ставить під сумнів ефективність альянсів та міжнародних інституцій, які історично були ключовими елементами глобального порядку після Другої світової війни. Це може призвести до ускладнення відповідей на сучасні глобальні виклики. Дослідження широкого кола експертів із Експертної мережі Всесвітнього економічного форуму визначають такі складові сучасної геополітики, зображені на рис. 2.1 [35].

Рис. 2.1. Складові геополітики за даними Всесвітнього економічного форуму [35]

Сучасний стан геополітичної нестабільності можна виразити Індексом геополітичних ризиків (GPR) (рис. 2.2) [36].

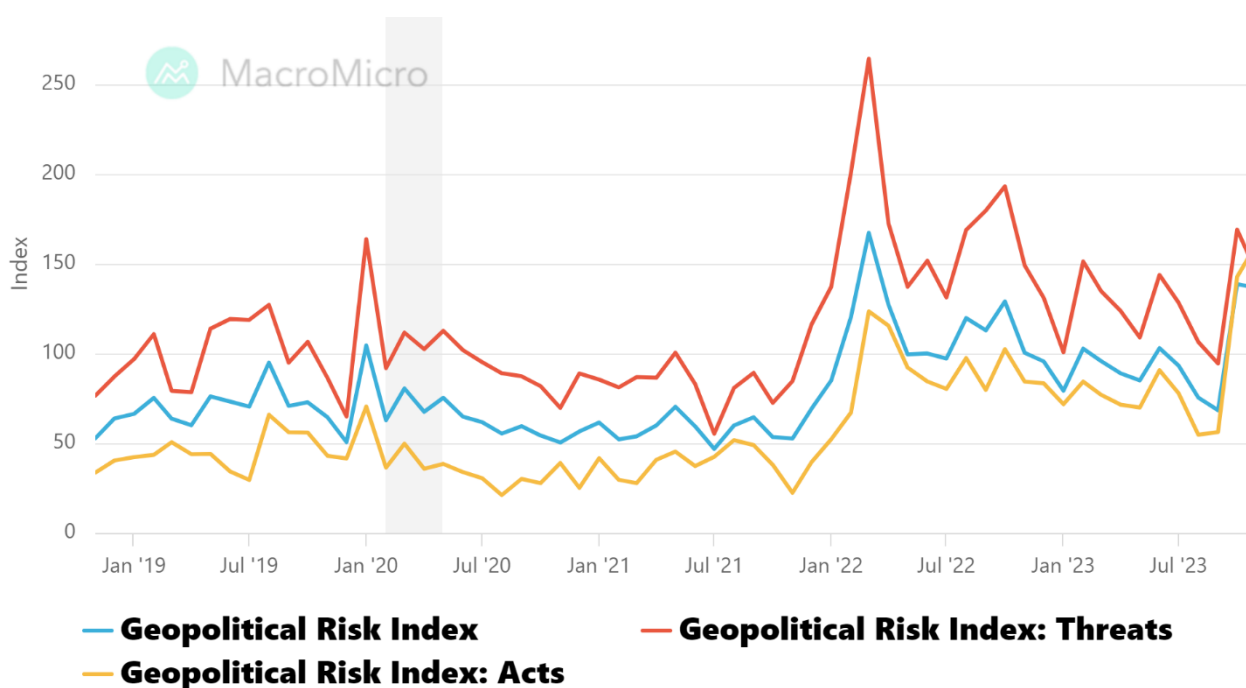

Рис. 2.2. Динаміка Індексу геополітичних ризиків (GPR) [36]

Масштабний теракт веж-близнюків 11 вересня 2001 року в США можна вважати початком геополітичної нестабільності XXI ст. Ці події викликали глибокі зміни в глобальній політиці та спричинили появу нових загрози та

викликів. Найбільш значущим результатом 11 вересня була не сама атака, а відповідь американського уряду на неї, сформована давніми традиціями політичної культури та інститутів США. Зазначимо, що вплив терористичної атаки в США був більшим у Європі та Близькому Сході, хоча жодна ісламістська терористична атака в Європі досі не наближалася до масштабів 11 вересня (рис. 2.3).

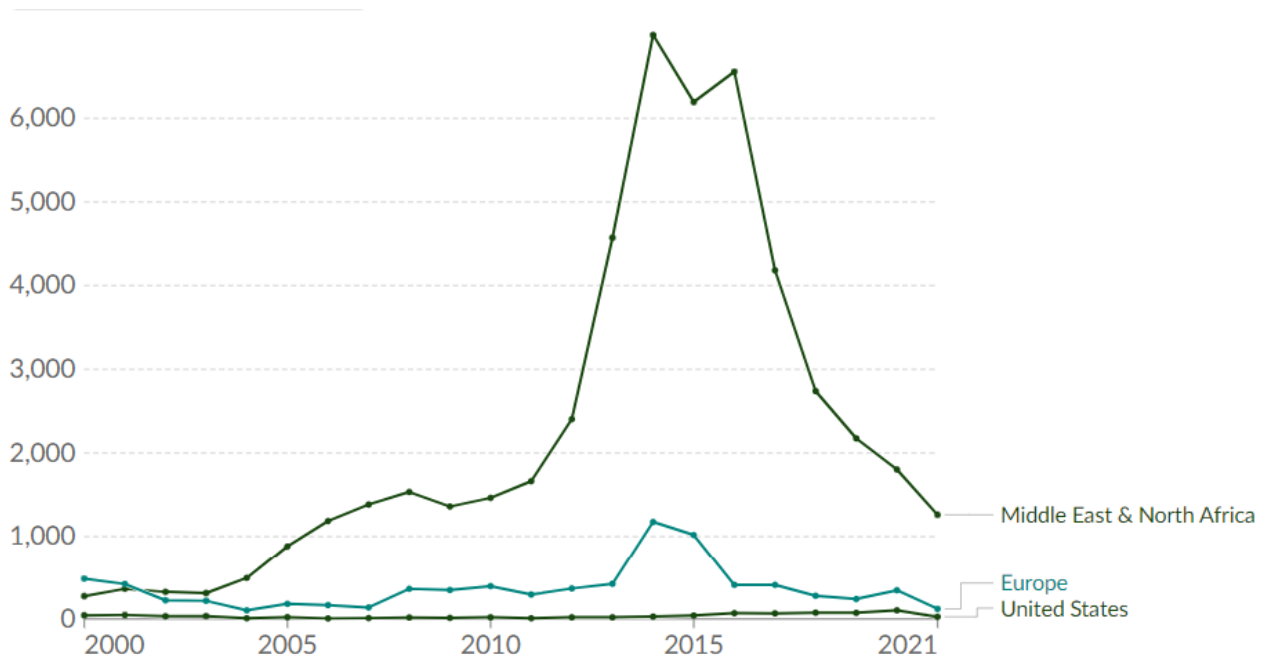

Рис.2.3. Кількість терористичних атак в період з 2000 р. по 2021р. за даними Глобальної бази даних тероризму [37]

Потепління у відносинах США та Росії тривало недовго – в грудні 2001 р. адміністрація президента Дж. Буша оголосила про скасування Договору про протиракетну оборону (ПРО) і розпочала вторгнення в Ірак. Поява спочатку Аль-Каїди в Іраку, а потім ІДІЛ, в результаті вторгнення США в Ірак, сприяла громадянській війні в Сирії, яка повернула Росію на Близький Схід. Альянс США з курдами для боротьби з ІДІЛ значною мірою сприяв радикальному відчуженню Туреччини від західного альянсу. Таким чином, усі майбутні історії Близького Сходу приділятимуть важливе місце 11 вересня.

Відповідь Сполучених Штатів на атаку 11 вересня (вторгнення в Афганістан) мала глибокий дестабілізуючий вплив на Близький Схід і Північну Африку. Політика США викликала потужну хвилю «антиамериканізму» на

Близькому Сході [38]. Як наслідок такий дестабілізуючий фактор сприяв поглибленню зв'язків регіону з Росією.

На сучасному етапі Росія особливу увагу приділяє країнам Близького Сходу та Африки, що провокує виникнення воєнних коаліцій, які мають глибокі економічні корені в сфері виробництва та оборонно-промислового комплексу. Такі союзи створюють значний вплив на конфлікт і сприяють формуванню тісної економічної взаємодії у сфері військово-промислового комплексу. Росія може постачати складні системи озброєння та військові технології країнам Близького Сходу, що може дестабілізувати військову напругу в регіоні. Росія, як повідомляється, запропонувала Ірану безпрецедентну оборонну співпрацю в галузі ракет, електроніки та ППО. В свою чергу, Іран продає безпілотники, та налагоджує виробництво на території Росії. В кінці 2022 р. Росія була п'ятим за величиною торговим партнером Ірану та найбільшим інвестором в Ісламській Республіці. За іранський фінансовий рік (з березня 2022 р. до березня 2023 р.) Росія інвестувала в Іран 2,76 млрд. дол. [39]. Такі дії впливають на геополітичну нестабільність, що загрожує міжнародній безпеці та миру.

Ще одним торговельним партнером Росії в регіоні Близького Сходу є ОАЕ. За 2017 – 2022 рр. товарообіг між Росією і ОАЕ збільшився майже в шість разів. У 2022 році загальний товарообіг збільшився майже на 68% і становив 9 млрд. дол. З них, експорт з Росії в ОАЕ становив 8,5 млрд. дол., збільшившись на 71% [40].

Нещодавно російський «Лукойл» здійснив покупку в Inpex Corporation (головної японської нафтової компанії, ключового союзника США) 20% частки на видобуток нафти в регіоні Еріду. Нафтове родовище Еріду оголошено головним відкриттям нафти в Іраку за останні два десятиліття. Росія, частка на видобуток якої після покупки становить 80%, може мати великий вплив на місцеву владу Іраку, що в свою чергу може вплинути на баланс сил в регіоні. Також, слід враховувати, що купівля частки нафтових родовищ може вплинути на ринкові ціни на нафту, особливо якщо в цьому регіоні буде здійснюватися масштабний видобуток нафти.

Зростаюча присутність Росії в регіоні Близького Сходу є дуже небезпечною для геополітичної ситуації. Відіграючи основну роль в питаннях енергоресурсів, Росія та країни Близького Сходу можуть використовувати важелі впливу на Європу та Захід. Співпраця Росії з країнами Близького Сходу може сприяти загостренню геополітичної напруги. Це може спричинити дипломатичні конфлікти та обмеження міжнародного співробітництва, викликати проблеми в міжнародній торгівлі, а також змінити економічний ландшафт світу.

2.2. Геополітичне протистояння США та Китаю як основний фактор нестабільності у світі

Незважаючи на багатомірні відносини США та Китаю, останніми роками вони стають дедалі складнішими. Геополітичне протистояння зараз є одним із ключових чинників, що впливають на нестабільність у світі. Це протистояння відображається у таких сферах, як економіка, технології, військова сфера, торгівля та інших сферах міжнародних відносин.

Головний виклик виникає через конкуренцію між націями, які підтримують ліберальні цінності, та прихильниками авторитаризму, що має глибокі наслідки для світової економіки [42]. Водночас США зробили більше, аніж будь-яка інша держава, щоб забезпечити значне зростання Китаю, проклавши Пекіну шлях до Світової організації торгівлі, відкривши її ринки для китайських товарів та заохочуючи Пекін брати активнішу участь як у регіональній, так і в глобальній дипломатії.

Точкою біфуркації в боротьбі за глобальне лідерство між США та Китаєм можна вважати торговельну війну 2018 р., яку тодішній президент Д. Трамп розпочав проти Китаю. Основні причини конфлікту є такі: нерівні умови доступу до ринку, які спричинили дисбаланс у торговельних стосунках; торговельний дефіцит з Китаєм; штучне заниження вартості китайської валюти, що дає

конкурентну перевагу на світових ринках; нерівні умови конкуренції (дотації китайським компаніям); технологічна конкуренція тощо [43].

США висловлювали занепокоєння щодо порушень прав інтелектуальної власності в Китаї, включаючи крадіжку та незаконне використання технологій. Крім того, конфлікт був пов'язаний з амбіціями Китаю стати технологічною світовою державою та конкуренцією у сфері інновацій. Величезний дисбаланс торгівлі також сприяв напрузі (рис. 2.4.) Експорт товарів із США до Китаю у 2022 р. становив 153,84 млрд. дол. США, що на 1,7 % (2,6 млрд. дол.) більше, ніж у 2021 р. та на 39% порівняно з 2012 р. Імпорт товарів із США в Китай у 2022 р. склав 536,75 млрд. дол., що на 6,3% (32,0 млрд. дол.) більше, ніж у 2021 р., і більше на 26% порівняно з 2012 р. Експорт США до Китаю становив 7,5% від загального експорту США у 2022 р. Дефіцит торгівлі товарами США з Китаєм становив 382,3 млрд. дол. у 2022 р., що на 8,3% більше (29,4 млрд. дол.) порівняно з 2021 р.

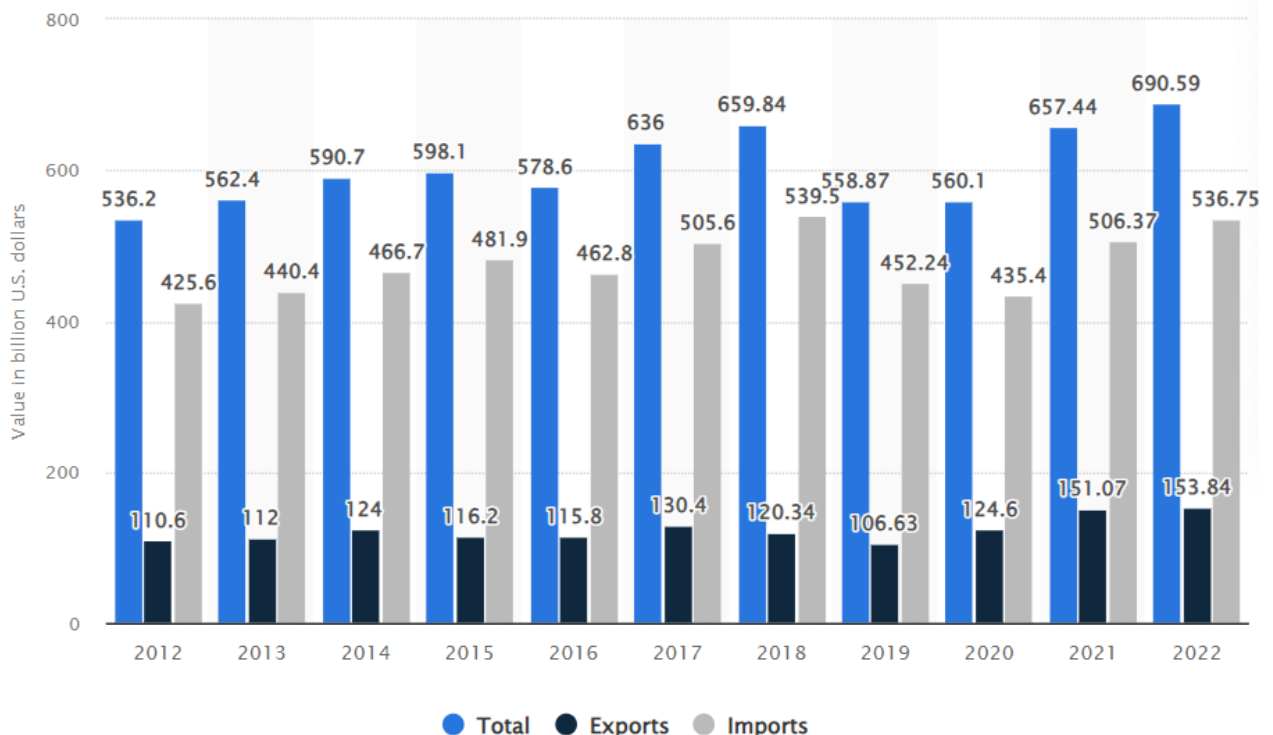

Рис. 2.4. Загальний обсяг торгівлі товарами (експорт та імпорт) США з Китаєм з 2012 р. по 2022 р. (у млрд. дол.) [44]

США розглядають торговельний дефіцит як негативний фактор у взаєминах з Китаєм. Країни також мають зони збігу інтересів і конфліктів.

Торгівельні суперечки спричинили нестабільність на світових фінансових ринках і в економіці загалом. Зростає занепокоєння, що торговельна напруженість може перерости в подальше фінансове відокремлення. Це спричинило б значний збій на світових фінансових ринках. Торговельні війни спричиняють зміни експортно-імпортних потоків, орієнтації на інші країни, появи регіональних зон вільної торгівлі та економічних альянсів. Дж. Лоуренс зазначає про зміщення орієнтації зовнішньоекономічних відносин Китаю на Японію та Росію, регіон ЄС та організації АСЕАН [45].

Слід зауважити, що співпраця з Росією в даному випадку відіграє велику роль в боротьбі за глобальне лідерство Китаю. Спільна діяльність Росії та Китаю викликає занепокоєння Заходу. Аналізуючи це в контексті боротьби між «цінностями» демократичних та авторитарних держав, глибока кооперація Росії та Китаю може становити загрозу та зміцнити роль авторитарних цінностей у світі [46]. Спільні військові проекти та технологічні обміни можуть підвищити військову потужність цих країн. Зростання військових витрат та присутність у регіонах світу створює додаткові чинники для занепокоєння в сучасному геополітичному середовищі. На фоні спроб США та Китаю завоювати свою частку світового панування, Росія, шляхом глибокої кооперації з Китаєм, розширює свої можливості в цьому контексті.

Хоча ідея «гарячої війни» між США та Китаєм колись вважалася неймовірною, то нині виходить на передній план. Зміцнення військових потужностей обох країн підсилює цю думку. Загалом геополітичні конфлікти між двома великими світовими гравцями неодмінно впливають на всі країни, втягуючи їх у можливі протистояння та поділ на блоки. Міжнародний інститут стратегічних досліджень (IISS) у Лондоні в своєму виданні опублікував щорічний огляд збройних конфліктів. Дослідження, яке стосується регіональних конфліктів в контексті протистояння Китаю, Росії, США та їхніми союзниками, задокументувало 183 конфлікти станом на 2023 р., що є найбільшою кількістю за останні три десятиліття (рис. 2.5).

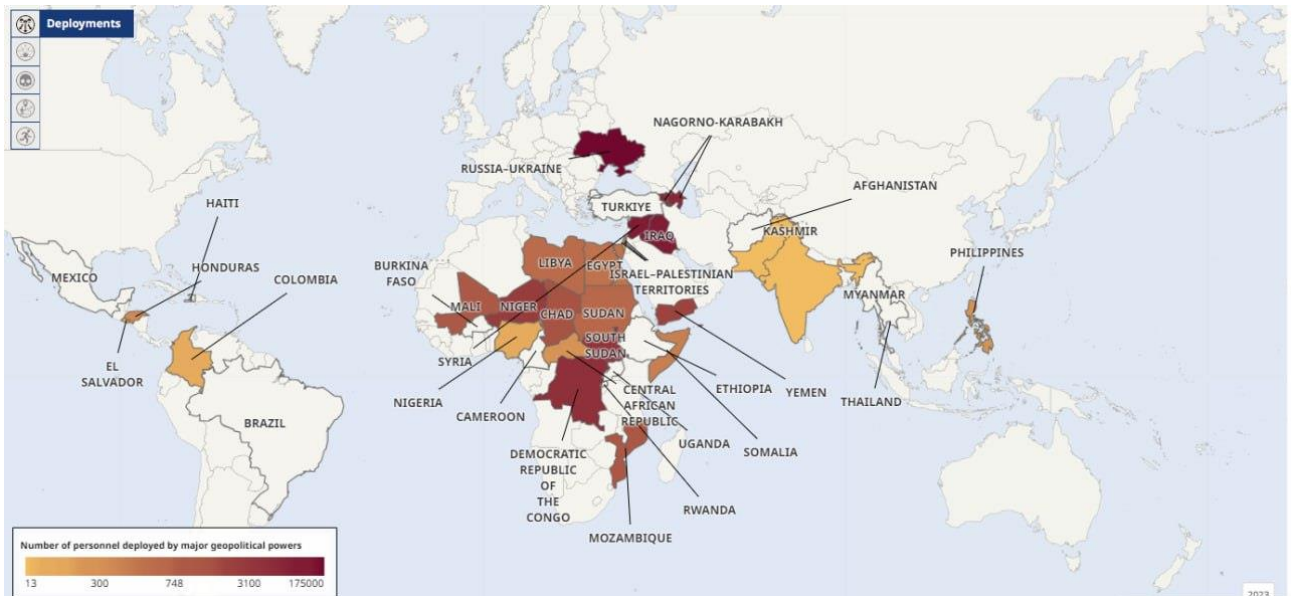

Рис. 2.5. Карта тенденцій конфліктів Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS) [47]

Тайванське питання стає істотним аргументом для непрямого зіткнення США та Китаю, але це не заперечує можливе входження у фазу «гарячої війни». Геополітична напруженість між США та Китаєм у контексті тайванського питання є однією з основних проблем, яка впливає на відносини між країнами та на стабільність не лише у регіоні Південно-Східної Азії, але й загалом у світі. США намагаються виділяти засоби підтримки Тайваню, надаючи військову допомогу та підтримуючи його політичну самостійність. Збільшення військової присутності Китаю в районі Тайваню, включаючи проведення військових навчань та патрулювання вод навколо острова, викликає обурення з боку США. З іншого боку, американські військові дії, такі як продаж зброї та відправка військових кораблів, розглядаються Китаєм як втручання у його внутрішні справи. Цю проблему активно обговорюють між собою і країни-члени «четвірки» - Чотиристоронній діалог із безпеки (Quad) до якого входять США, Японія, Індія та Австралія. Група була відроджена в 2017 р., відображаючи зміну ставлення до зростаючого регіонального впливу Китаю. Адміністрація США вважає Quad ключем до привернення більшої уваги Індійсько-Тихоокеанському регіону, зокрема як противагу наполегливим діям Китаю [48]. Водночас, Китай скаржиться, що угруповання є спробою сформуванню «азійський НАТО». І хоча формально цей альянс не має безпекового договору, можна зробити припущення,

що ці партнерства покликані стати оплотом проти ймовірної китайської агресії. Китай продовжує модернізувати свою армію в такому темпі, якого не бачили у світі майже століття, тому австралійський міністр закордонних справ П. Вонг, висловила думку про те, що Тихоокеанський регіон потребує партнерства для забезпечення вільного та відкритого порядку та гарантування того, що в ньому не домінує жодна сила [49].

Китай оголошує про свою позицію кинути глобальний виклик впливу США. Пекін одночасно просуває такі геоекономічні проекти: «Один пояс, один шлях» (рис. 2.6); Азійський банк інфраструктурних інвестицій і Всебічне регіональне економічне партнерство, спрямовані на збільшення впливу в регіоні; ініціатива «Зроблено в Китаї 2025», яка свідчить про прагнення вирвати економічну першість у США шляхом захоплення командних висот технологічних інновацій.

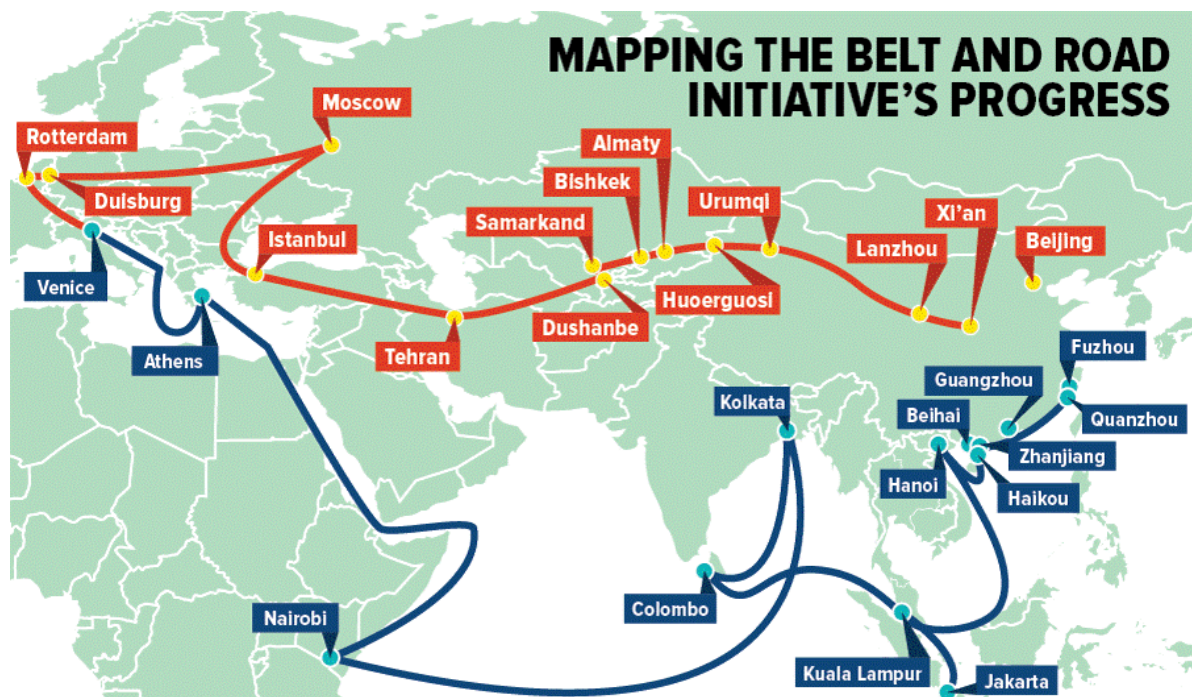

Рис. 2.6. Мапа китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» [50]

Ініціатива «Один пояс, один шлях» суттєво впливає на геополітичну динаміку у світі, шляхом створення інфраструктурних проектів, зокрема сухопутних і морських маршрутів, що сполучають Китай з різними частинами світу. Особливістю є те, що ініціатива розширює вплив Китаю не лише в економічному, але і в політичному та геополітичному плані. Зміцнення

економічної позиції Китаю, створює умови для появи нових торгових шляхів та збільшенню обсягів міжнародної торгівлі. Це робить Китай основним гравцем у геополітичних відносинах, особливо з тими країнами, через які проходить цей шлях. Ініціатива створює для Китаю нові можливості політичного впливу, оскільки країни, що беруть участь у проекті, стають важливими партнерами Китаю. Такі ініціативи можуть передбачати укладання торговельних угод, створення стратегічних союзів та поглиблення політичних відносин. Проекти ініціативи також сприяють віддзеркаленню «м'якої сили» Китаю, демонструючи його здатність до економічної допомоги та інвестицій у розвиток інших країн. Отже, ініціатива "Один пояс, один шлях" зміцнює роль Китаю та впливає на геополітичні відносини між країнами.

Геополітичне протистояння США та Китаю вимагає уваги з боку міжнародної спільноти, оскільки воно може мати серйозні наслідки для світової стабільності і майбутнього міжнародного співробітництва. Незважаючи на економічну дипломатію Китаю, яка має на меті розширити частку глобального панування, залишається відкритим питання збільшення її військового потенціалу, а також співпраці з Росією. З огляду на це, США шляхом створення союзів із країнами в Тихоокеанському регіоні, передбачають залишити, та по можливості збільшити свою присутність тих регіонах, де Китай планує втілити свою ініціативу.

2.3. Оцінка впливу геополітичних ризиків на динаміку міжнародних економічних відносин

Геополітичні трансформації впливають на політичну, економічну та соціальну динаміку між державами. Багато чинників стають причиною геополітичних ризиків (рис. 2.7).

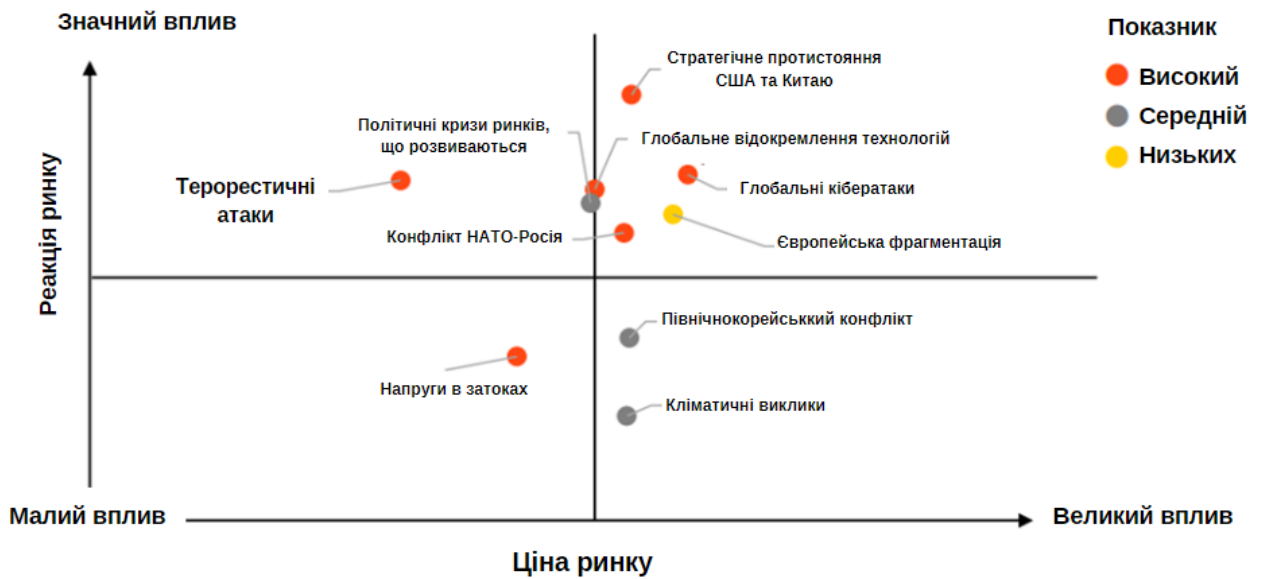

Рис. 2.7. Мапа геополітичних ризиків та їхній вплив на ринок [51]

Визначаючи ключові чинники, як конфлікти в Європі (російсько-українська війна має особливий вплив на міжнародні економічні відносини), Африці, Азії та на Близькому Сході (ізраїльсько-палестинська війна), зростаючі санкції щодо Росії, Китаю та низки країн Близького Сходу, торговельні війни між США та Китаєм, а також зміни в геополітичному ландшафті світу, створюють взаємозалежну мережу ризиків, які впливають на процеси в міжнародних економічних відносинах (рис. 2.8). Незавершений ізраїльсько-палестинський конфлікт до 2023 р. мав обмежений вплив на світову економіку та ринки, оскільки конфлікт залишався здебільшого контрольованим. Нещодавня ескалація та розширення конфлікту – є, ймовірно, основним джерелом кризи світової економіки та ринків, в контексті зростаючої ціни на нафту й газ, що в свою чергу впливає на світові ланцюги поставок, промисловість, а також рівень життя населення.

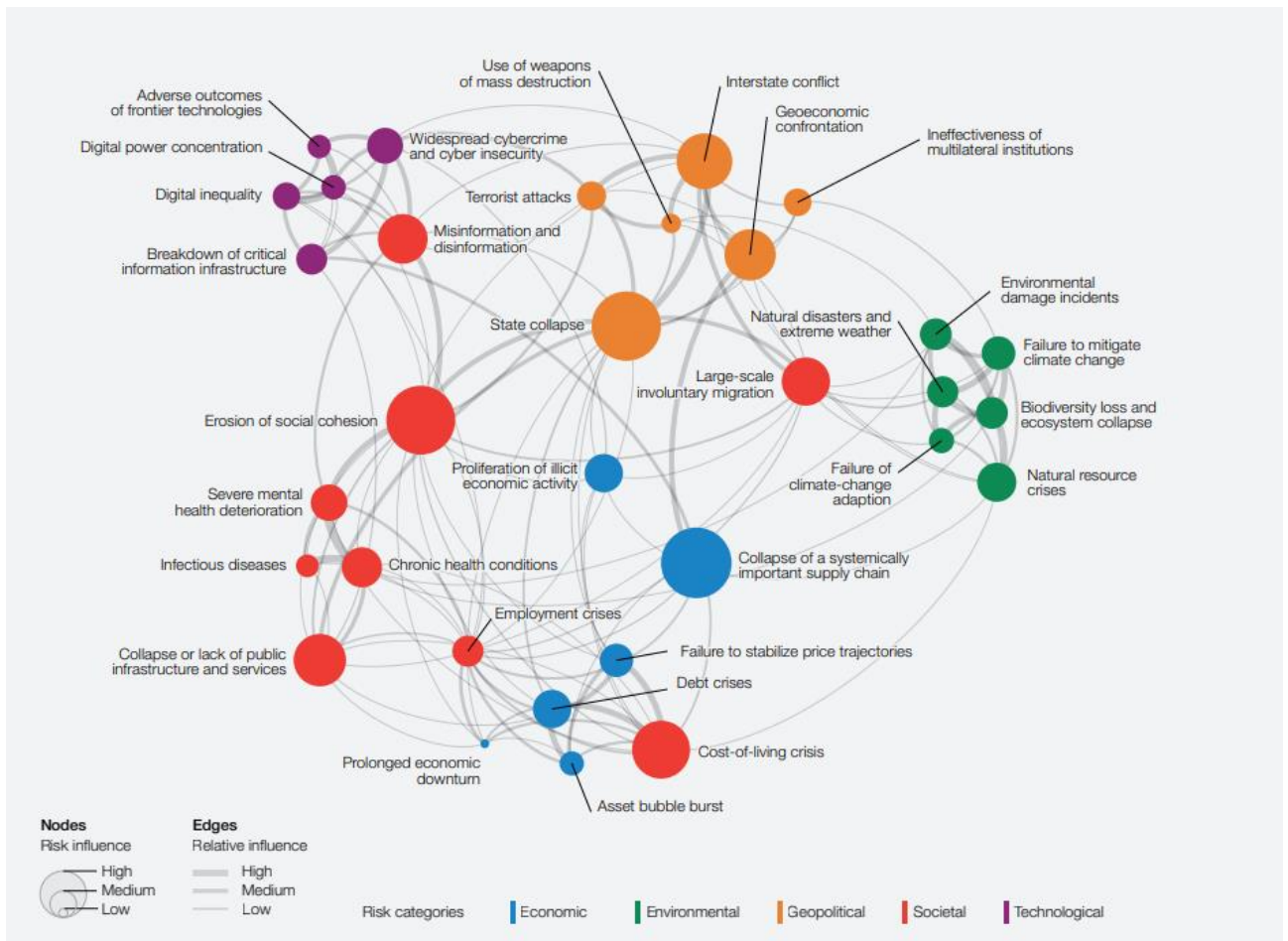

Рис. 2.8. Мапа взаємозалежних геополітичних ризиків [57]

Війна в Україні також залишається ключовим чинником в зростанні геополітичної кризи, яка впливає на міжнародні економічні відносини. Якщо війни на Близькому Сході спричиняють безпекові виклики та створюють дисбаланс в нафто-газовій промисловості, то війна в Україні спричиняє зростання продовольчої кризи. Блокування Росією імпорту українського зерна, спричинив збій у глобальному ланцюзі постачання. Наслідком цього, є зменшення імпорту в країни, які залежать від українського зерна. Криза вплинула на зростання цін на продукти харчування, рівень інфляції та зменшення соціально-економічного добробуту населення таких країн як Нікарагуа, Гаїті, Перу, Еквадор і Карибські Острови [52]. Україна відіграє велику роль в частці імпорту зерну таких країн: Марокко – 15%, Туреччина – 18%, Пакистан – 46%, Ізраїль – 20%, Ліван – 80%, Ємен – 22%, Туніс – 42%, Ефіопія – 26%, Лівія – 44%, Індонезія – 27%, Бангладеш – 23%. (дані з 2020 р. по 2021 р.) [53]. Станом на листопад 2023 р. обсяг експорту зернових та зернобобових культур з України в

рамках маркетингового 2023-2024 рр. становить 10,97 млн. т., що є практично на 30% менше порівняно з попереднім роком. У попередньому році цей показник становив 15,56 млн. т. Про це повідомляє Міністерство аграрної політики та продовольства України з посиланням на дані Державної митної служби. Відповідно експорт зернових з України за рік зменшився майже на 30% [54].

Конфлікти за участю нафтовидобувних країн викликали підвищене занепокоєння щодо енергетичної безпеки в світі і це залишається головним геополітичним ризиком 2023 р. Європа справляється з труднощами після втрати доступу до російського газу. Європейська енергетична безпека опинилася під загрозою після того, як у лютому 2022 р. розпочалося вторгнення Росії в Україну, а в серпні того ж року ціни на газ для Європи досягли історичного максимуму.

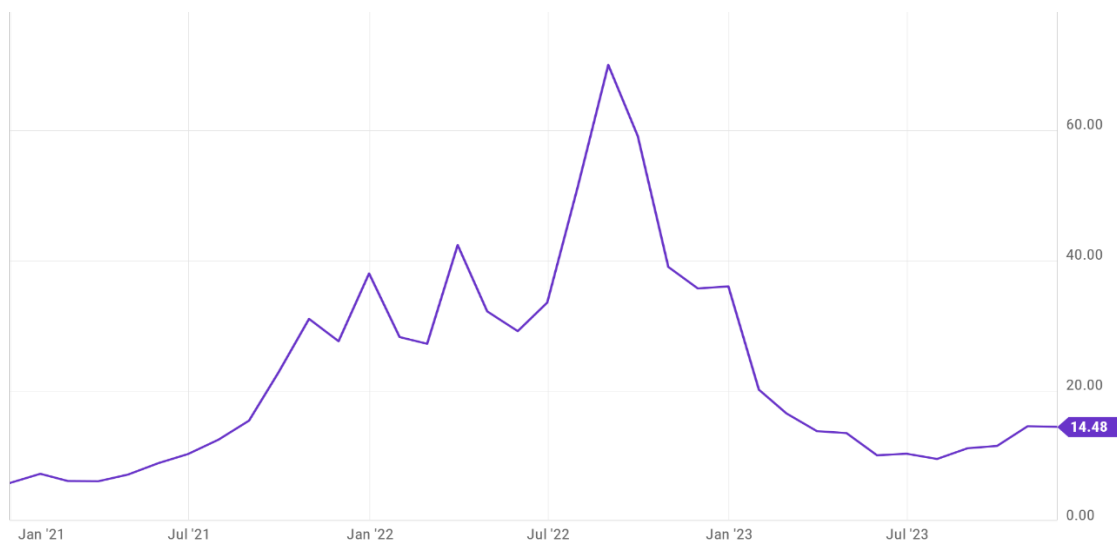

Рис. 2.9. Динаміка цін на імпорт натурального газу Європейського Союзу [55].

На початку 2022 р. Німеччина імпортувала 55% природного газу з Росії. Однак, вже в вересні 2022 р., Росія зупинила постачання газу в Німеччину, як відповідь на введенні санкції (рис. 2.9). Сьогодні Норвегія повністю взяла на себе роль найбільшого постачальника газу для Німеччини. Частка Норвегії в постачанні газу зросла з майже 20% у 2021 р. до 48% у 2023 р. [56]. Зростання цін на природний газ і продовольство нівелює досягнутий прогрес у стримуванні інфляції та завдало удару зростанню реального наявного доходу споживачів після кризи в умовах пандемії. Сучасна конфліктогенність геополітичних

відносин несе велику загрозу для світового ринку. Поглиблення конфліктів на Близького Сходу, зокрема воєнні протистояння Ізраїлю та Палестини, може затягнути в конфлікт сусідні держави, наприклад Іран, що може перерости в регіональний конфлікт із масштабними глобальними та військовими наслідками. Основним ризиком такої форми ескалації буде порушення транзиту енергоносіїв через Ормузьку протоку, через яку транспортується близько 20% світових поставок нафти [57]. Стверджується, що всі сторони, включно з Іраном, Ізраїлем і США, мають сильні стимули уникнути цього, і що найбільш економічно наслідковою геополітичною ситуацією є багатогранна напруженість Китаю із Заходом через конкуренцію за Тайвань.

Явним результатом як прямої торговельної конкуренції між Китаєм і США, та санкцій введених проти Китаю, так і занепокоєння щодо намірів Китаю на Тайвані є зростаюча фрагментація ланцюгів постачання, оскільки торговельні тарифи та бар'єри разом із проблемами логістики після COVID-19 спонукали розвинені економіки до політики «ближнього берега» [86]. Геополітична напруга, санкції, сприяють економічній фрагментації, яка, принаймні в короткостроковій перспективі, може сповільнити глобальне зростання та сприяти інфляційним силам [58] (рис. 2.10).

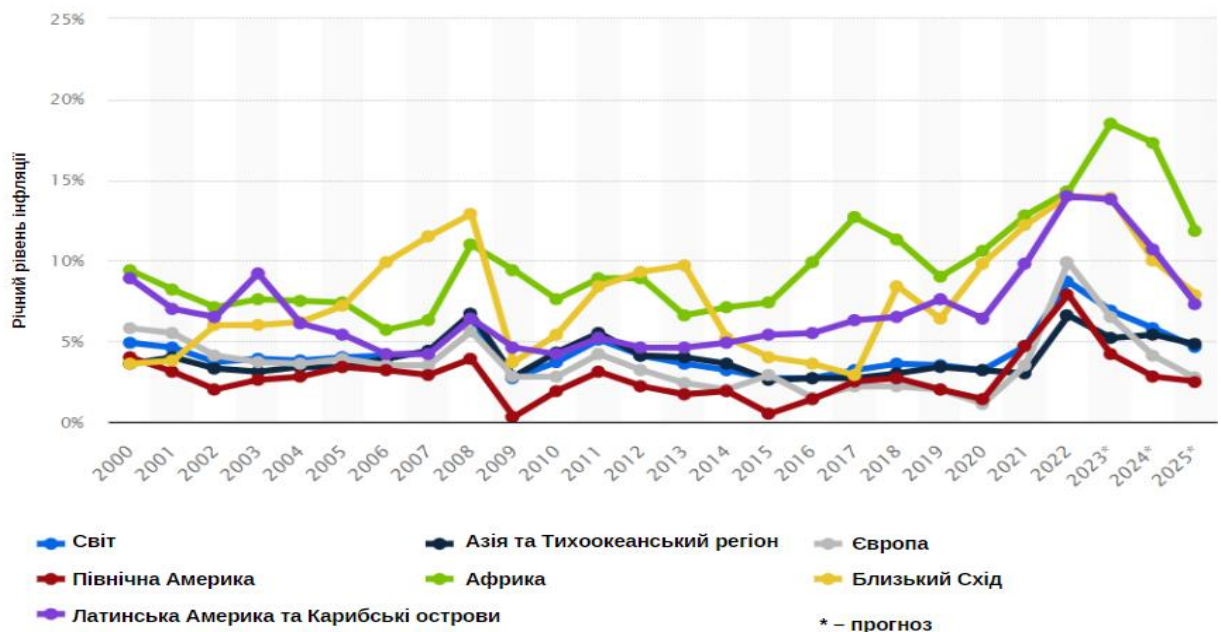

Рис. 2.10. Річний рівень інфляції за регіонами світу [59]

Геополітична напруженість може спричинити фінансову нестабільність через фінансовий канал, спричинений обмеженнями, накладеними на потоки капіталу та платежі (контроль над капіталом, фінансові санкції та міжнародне заморожування активів) (рис. 2.11).

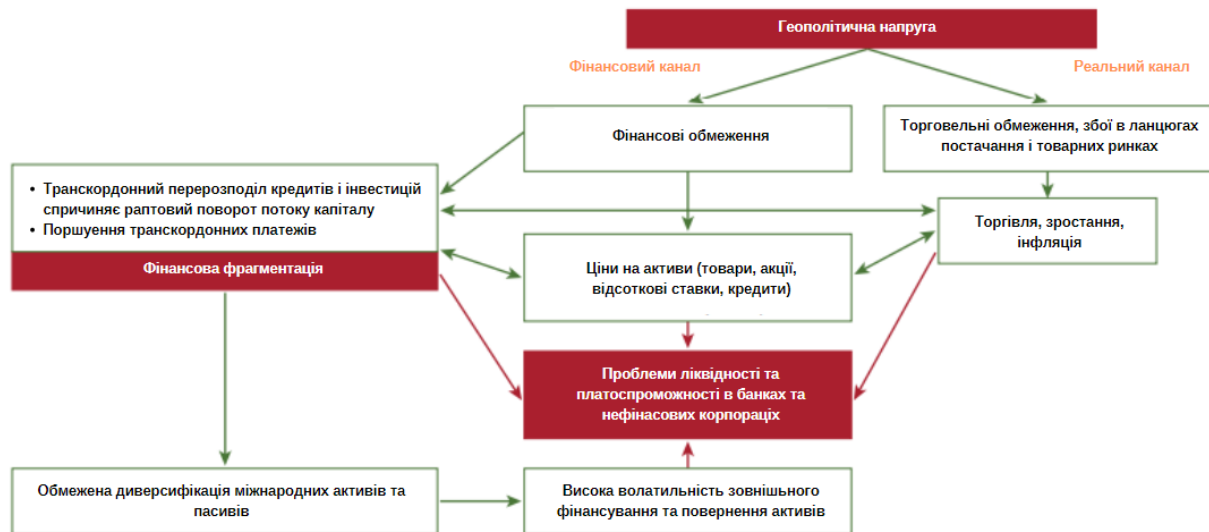

Рис. 2.11. Основні канали передачі геополітичної напруги та макрофінансової нестабільності [88]

Зростаюча роль санкцій негативно впливає на економічний ландшафт. Введення економічних та політичних санкцій однією чи кількома країнами проти інших, спричинює обмеження в торгівлі, фінансах та інших галузях, а зниження цін на активи, оскільки інвестори та кредитори можуть коригувати розподіл портфельних інвестицій і скоротити транскордонні кредитні лінії для країни-конкурента (або групи країн). Один із прикладів реального впливу санкцій на фінансову фрагментацію стосується санкцій, які були введені проти Росії внаслідок її анексії Криму у 2014 р. Санкції, які включали обмеження доступу до капіталів та заборони на певні види фінансової діяльності, вплинули на російський фінансовий сектор та міжнародні фінансові ринки. Заборона на певні види кредитування та видача цінних паперів на міжнародних ринках, спричинило зменшення можливостей російських суб'єктів залучати іноземні інвестиції. Також санкції вплинули на російські банки, які втратили доступ до деяких міжнародних фінансових інструментів, а також до міжбанківського кредитування за кордоном. Це спричинило підвищення вартості капіталу для

російських банків та обмеження їхньої здатності до фінансової взаємодії на міжнародному рівні.

Виникнення та загострення наявних конфліктів, змусили змістити центри тяжіння на регіони, адже в контексті світової глобалізації та взаємозалежності країн, умови економічної та політичної фрагментації, на фоні геополітичних ризиків провокують трансформацію глобалізаційних процесів. Давні економічні та політичні партнери, сьогодні шукають нових союзів, які б шляхом співпраці налагоджували зовнішні зв'язки у відповідності до національних інтересів, а зростання протекціоністської політики та націоналістичних настроїв може спричинити зниження глобальної інтеграції (рис 2.12). Водночас геополітична співпраця може сприяти посиленню економічної співпраці в регіональному масштабі .

Рис. 2.12. Геополітична модель імперативів та обмежень для визначення стратегії країни [60]

Геополітичні зрушення можуть спричинювати утворення нових торгових альянсів і призводити до розпаду існуючих. Країни часто шукають нових

економічних партнерів на основі мінливих геополітичних реалій і альянсів. Наприклад, ініціатива «Один пояс, один шлях», очолювана Китаєм, є значною геополітичною трансформацією, яка сприяє економічному зміцненню Китаю та розширює мережу його торгових шляхів та економічних зв'язків. Таким чином, зростає і американська відповідь. Спроба налагодити союз між США та Європою у 2013 р., відбулась шляхом налагодження стратегічного партнерства але вона не увінчалась успіхом. На сучасному етапі ситуація змінилася і новий акцент ставиться на створенні угоди, особливо через зростання ролі Китаю та забезпечення безпеки в умовах російської загрози в Європі. Геополітичні виклики, такі як підтримка України від російської агресії через спільне застосування санкцій, визначають новий контекст угоди. Змінений політичний ландшафт у США та Європі, а такі чинники, як технологічні інновації та важливість боротьби зі зміною клімату, стають доречнішими. У такому контексті нове трансатлантичне торговельно-інвестиційне партнерство набуває більшої цільової спрямованості та має більше шансів на успіх.

Геополітична стабільність є ключовим фактором, що визначає привабливість прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Виділяється, що зі збільшенням геополітичного ризику виникає необхідність вищого рівня компенсації, щоб інвестиція залишалася ефективною, у той час як зростання геополітичної невизначеності спричинює затримки у реалізації інвестиційних проєктів [61]. На сучасному етапі ПІІ визнаються основним механізмом ТНК для виходу на світовий ринок і забезпечення конкурентоспроможності. Зауважимо, що більшість таких корпорацій активно користуються експортом своїх ПІІ в різні країни світу. При цьому прямі іноземні інвестиції передбачають встановлення стійких, довгострокових відносин з метою забезпечення сталого розвитку та взаємовигідного співробітництва. Глобальні потоки ПІІ відновилися до 727 млрд. дол. в першій половині 2023 р. але залишилися на 30% нижчими за рівень, зафіксований у першій половині 2022 р. (рис 2.13).

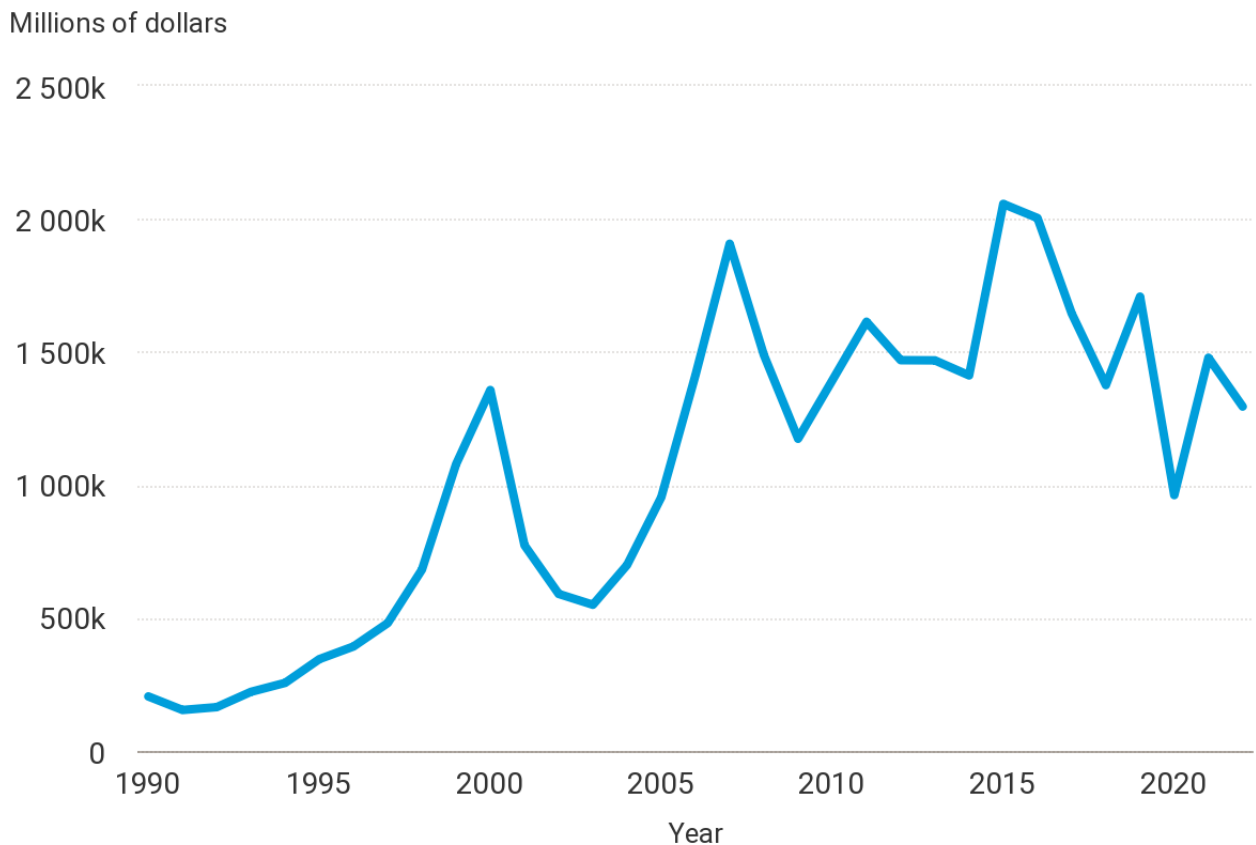

Рис. 2.13 Глобальні потоки прямих іноземних інвестицій з 1990 р. по 2022 р.
[62]

Значна частина збільшення припала на перший квартал 2023 р., тоді як світові потоки ПІІ впали на 44% у 2 квартал 2023 р. порівняно з попереднім кварталом. Завершена транскордонна діяльність зі злиття та поглинання продовжувала знижуватися в умовах слабкого економічного середовища під впливом високих цін, зростання процентних ставок і триваючої геополітичної невизначеності. Вартість укладених угод впала на 23% у країнах з розвинутою економікою та на 49% у країнах, що розвиваються, і на ринках, що розвиваються [63].

Вторгнення Росії в Україну посилило пандемію Covid-19 — кризу за кризою — сповільнюючи зростання та спричинюючи інфляцію. Високі ціни на продукти харчування та енергоносії лягають важким тягарем на домогосподарства в усьому світі. Погіршення фінансових умов створює додатковий тиск на держави та компанії. Вони переоцінюють глобальні ланцюги поставок на тлі постійних збоїв.

Проте здатності реагувати на виклики заважає наслідок війни в Україні — різке збільшення ризику геоекономічної фрагментації. За останні три десятиліття

потоки капіталу, товарів, послуг і людей змінили світ завдяки поширенню нових технологій та ідей. Ці сили інтеграції підвищили продуктивність і рівень життя, збільшивши масштаби глобальної економіки. Напруга навколо торгівлі, технологічних стандартів і безпеки, спричиняючи зростання та недовіру до поточної глобальної економічної системи. Вартість дедалі більшої дезінтеграції спостерігатиметься величезною в різних країнах і як наслідок призведуть до змін в конфігурації ланцюгів постачання та підвищення бар'єрів для інвестицій. Вони ускладнюють країнам, що розвиваються, продажі багатому світу, отримання наука та нарощування багатства. Продуктивність в цьому контексті також постраждає, оскільки вони втрачаються партнери, які спільно впроваджують інновації. За оцінками МВФ, лише технологічна фрагментація може призвести до втрат 5% від частки ВВП багатьох країн [63].

Таким чином, геополітичні ризики мають різнобічний вплив на сучасні виклики в системі міжнародних економічних відносин. Ці впливи є динамічними та можуть призвести до змін у структурах торгівлі, інвестиційних потоках, розподілі ресурсів, торговельних потоках технологіями і загальній структурі глобальної економіки. Розуміння та пристосування до цих геополітичних змін має важливе значення для націй і компаній, які змушені успішно функціонувати в складних умовах міжнародного економічного ландшафту. Геополітичні ризики завжди будуть присутні у світі, управління ними та вирішення цих ризиків вимагають спільних зусиль міжнародної спільноти, дипломатії, політики безпеки та розуміння взаємозв'язків між країнами [64].

Висновки до розділу 2

Дослідження динаміки міжнародних економічних відносин в умовах сучасної геополітичної нестабільності, фокусуючись на ключових аспектах, таких як геополітична нестабільність у сучасному світовому порядку, протистояння США та Китаю, а також вплив геополітичних ризиків на світові ринки, міжнародну торгівлю та інвестиції. Геополітична нестабільність стає

основною рисою сучасного світового порядку, що відображається в складних відносинах між державами та регіонами. Зокрема, протистояння між США та Китаєм виступає ключовим фактором в цьому контексті, створюючи напруженість на світових ринках та впливаючи на глобальну економіку. Оцінка впливу геополітичних ризиків на динаміку міжнародних економічних відносин підкреслює необхідність уважного аналізу та стратегічного планування для бізнесу та держав. Світові ринки, міжнародна торгівля та інвестиції стають сценою геополітичних подій, і їх стабільність та розвиток залежать від ефективного врегулювання конфліктів та сприяння співпраці між країнами. Загальний дефіцит торгівлі товарами США з Китаєм, що збільшився у 2022 р., свідчить про складність економічних відносин між двома найбільшими світовими економіками. Розбіжності у поглядах та стратегіях цих країн вимагають уважного вивчення та підходу для забезпечення стабільності та взаємовигідного співробітництва.

У цілому, сучасна геополітична нестабільність визначає контекст міжнародних економічних відносин, вимагаючи від учасників ринків та політичних лідерів високого рівня стратегічної мудрості та гнучкості для подолання викликів та визначення перспективного шляху до сталого розвитку.

РОЗДІЛ 3. ГЕОПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: РОЛЬ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. Війна Росії проти України як геополітичний виклик демократичним режимам

Геополітичні нестабільності породжують нові виклики для світу. Російсько-українська війна як одна із прикладів геополітичної нестабільності в призмі геополітичних трансформацій породжує нові виклики для світової спільноти (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Загрози та виклики геополітичних трансформацій

**Складено автором*

Протистояння блоку демократичних держав та демократичних цінностей проти авторитаризму та автократії відобразились на геополітиці. Протистояння НАТО та Росії розпочалось з перших днів після розпаду СРСР та закінченням Холодної війни. Віяння демократичних цінностей Заходу сильно перешкождали планам російського зовнішньополітичного курсу, яке мало на меті не лише залишитись панівним гравцем у Східній Європі та Азії та беручи активну участь у внутрішній політиці держав колишнього СРСР, але й посилити своє геополітичне панування в цих регіонах, а також закріпити сили в Чорноморському регіоні. Росія неодноразово втручалася у внутрішню політику республік колишнього СРСР і використовувала це як засіб для послаблення чи підпорядкування цих країн під свій вплив й утримувати їх поза сферою впливу США і західноєвропейських держав. Плани НАТО приєднати Україну та Грузію в альянс, Росія сприйняла як провокацію та загрозу для своєї національної безпеки та геополітичної стратегії. Процес розширення НАТО на схід, який розпочався більше двох десятиліть тому, розглядається як головна причина зриву російсько-західної співпраці у сфері безпеки в 1990-х і 2000-х рр. Саме тому багато політиків та геополітичних експертів стверджують, що вторгнення Росії в Україну та анексія Криму 2014 року, не є суто територіальним питанням; це боротьба демократичного світу з наративами Росії про її геополітичну гегемонію в регіонах. Більше того, президент Росії публічно назвав використання російської військової сили в Криму в 2014 р. як превентивну дію проти потенційного вступу України після Майдану до НАТО. У доповіді Е. Котуласа та В. Пузцтая йдеться про те, що «...російське вторгнення в Україну є критичним порушенням міжнародного права та фундаментальних принципів міжнародного порядку, яке є найсерйознішим викликом європейському порядку та безпеці з 1945 року» [64]. Тому, деякі аналітики та експерти використовують термін «нова холодна війна» або «холодна війна 2.0», що підкреслює значимість протистояння. В цьому контексті слід згадати і події 2008 р. Тоді, Росія атакувала визнану світом суверенну державу. Реакція світової спільноти не була категоричною як у випадку з російською агресією проти України. Причини

можуть ховатись у небажанні розхитувати тодішню напружену ситуацію ще більше, або у тому що територіально, Грузія розташована все ж подалі від європейських країн. Непослідовна реакція світу на події 2008 р. та Бухарестський саміт [65], який відбувся того ж року, і увійшов в історію як «саміт великих надій» і «великих скандалів», на нашу думку, вплинули на події 2014 р. в Україні. З приходом до влади проросійських сил та президентство В. Януковича, відстрочило збройну агресію аж до подій 2013 р. Тоді уряд вирішив припинити процес підготовки до підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, що викликало негативну реакцію українського суспільства, які закінчились кривавими подіями Майдану [66]. Ревізіонізм Росії в Україні не є поодиноким випадком; він є частиною континууму зовнішньополітичних цілей і формує фундаментальну частину російського державного управління та проєкції влади по відношенню до інших держав на глобальному рівні. Росія є єдиною державою у світі, яка окупувала, прямо або непрямо, частини національної території чотирьох інших держав: окупація Абхазії та Південної Осетії, Кримського півострова і східних областей України в 2014 р., а з 2022 р. – частину південних, а також Придністров'я в Молдові в 1991 р. та частину південних Курильських островів Японії ще з 1945 р.

За даними Національного інституту стратегічних досліджень, російську експансію в 2014 р. слід було сприймати серйозніше, а заяви про невтручання в конфлікт стали для Росії «зеленим сигналом» того, що для Кремля не було б додаткового воєнного ризику [67]. Такої ж думки притримується президент Латвії і стверджує, що реакція НАТО могла б бути вагомішою на російську агресію проти сусідньої Грузії та на анексію Криму у 2014 р. Припускаємо, що швидша та радикальніша реакція на дії Росії, змогли б передбачити й навіть запобігти війни з Росією. [68]. Агресивна політика Росії в Україні та анексія Криму спричинили збільшення військової присутності НАТО на сході Європи. Це підсилює напругу та спричинило зростання військової активності обох сторін у регіоні. Про це свідчить приєднання в 2023 р. до НАТО Фінляндії. Фінляндія, яка нещодавно ще притримувалась політики військового

нейтралітету, змінила свою думку після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, і в квітні 2023 р. приєдналася до Північноатлантичного договору. (Фінляндія стала 31-ою країною-учасницею НАТО). Зростаюча напруга може спричинити виникнення декількох сценаріїв протистояння (рис 3.2).

Рис. 3.2 Можливі шляхи ескалації конфлікту між НАТО та Росією [68]

Говорячи про систематичне порушення міжнародного права, слід розглядати це як геополітичний виклик демократії. Російська агресія проти України порушує принципи міжнародного права та суверенітету країн, а також Статут ООН і Гельсінські угоди (1975 р.). Росія порушила низку таких двосторонніх і багатосторонніх угод: Будапештський меморандум про гарантії безпеки, пов’язаний із приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (1994 р.); Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією (1997 р.); Договір між Україною та Росією про українсько-російський державний кордон (2003 р.). Демократичні країни мають інтерес у тому, щоб підтримувати територіальну цілісність і відстоювати принципи міжнародного права. Зростаюча загроза стабільності регіону, впливає на стабільність Європи та світу в цілому. Західні демократії повинні бути

зацікавленими в тому, щоб уникнути подальшого зростання напруги та відновити мир. Однак, сьогодні стоїть питання яким шляхом налагодити мир. Очевидно, що сьогоднішній підхід до вирішення конфлікту є малоефективним. Незважаючи на санкції з боку ЄС, геополітичний тиск інших демократичних держав, Росія ігноруючи всі норми міжнародного права та порушуючи домовленості, не відступає від своїй амбіцій. Дипломатичні зусилля Нормандської четвірки (Україна, Російська Федерація (сторони міжнародного збройного конфлікту), Франція та Німеччина (посередники)) та Тристоронньої контактної групи (Україна, Російська Федерація (сторони міжнародного збройного конфлікту) та ОБСЄ (посередником)) завершилися підписанням Мінських домовленостей (Протоколу від 5 вересня 2014 р., Меморандуму від 19 вересня 2014 р. та Комплексу заходів від 12 лютого 2015 р.). Вони залишаються основою для врегулювання конфлікту на Донбасі, але були порушені Росією. Найбільше занепокоєння викликає те, що режим припинення вогню в зоні конфлікту не відбувається, що призводить до значних втрат серед українських військових і цивільного населення.

Однозначно війна в Україні сильно впливає на стабільність регіону. Нещодавно, Європейський Союз, розробив «Стратегічний компас», який переглядає чинні підходи щодо здійснення ЄС спільної політики оборони та безпеки на наступні 5-10 років (рис. 3.3).

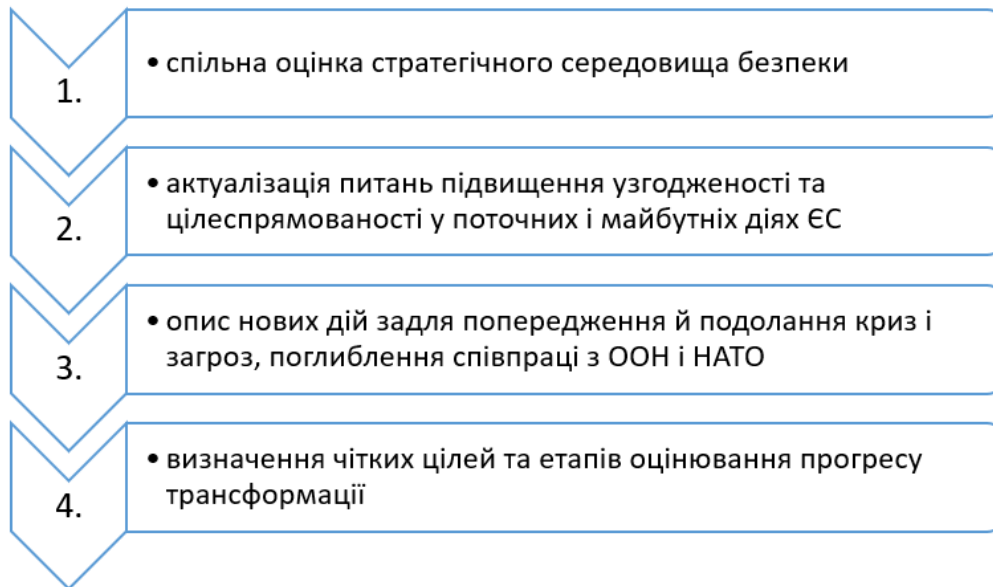

Рис. 3.3. Основні принципи «Стратегічного компаса» [69]

Аналізуючи російський вплив в контексті її агресії, слід розглянути методи російської війни, які формують додаткові виклики для демократичних держав. Російсько-українська війна набула характерних ознак гібридної війни. Гібридна війна – це форма військово-політичної боротьби, в якій використовуються різні методи та інструменти, щоб досягти стратегічних цілей без прямого військового конфлікту. Серед методів можна виділити такі:

- інформаційна війна;
- економічний тиск;
- кібервійни;
- використання нерегулярних військових сил;
- терористичні акти.

Є. Магда вважає, парадоксальним те, що зацікавленість до методів гібридної війни та їх застосування в російсько-українській війні, пробудили НАТО та ЄС до більш рішучіших дій, та «...реанімувала статус НАТО як військово-політичного блоку, покликаного відігравати стабілізуючу роль на євроатлантичних просторах та у світовій системі загалом» [70]. Компоненти гібридної війни зображено на рис. 3.4.

Рис. 3.4 Компоненти гібридної війни [70]

За останні 15 років стан демократії переважно погіршився, через недостатню, та часто непослідовну реакцію демократичних країн на геополітичні нестабільності. За даними Freedom House вже 17 років поспіль спостерігається зниження рівня демократії (рис 3.5). Особливо на цей показник вплинула російська агресія, обмеження свободи та конфлікти в регіоні Латинської Америки, Азії та Близького Сходу, а також сприяли збільшення впливу автократичних сил.

Цей конфлікт визначається не лише регіональними проблемами, але і глибокими геополітичними та геостратегічними вимірами. Демократичні країни повинні продовжувати працювати разом для вирішення цього виклику, використовуючи дипломатію, санкції, підтримку суверенітету та підтримку демократії для забезпечення стабільності та миру в регіоні.

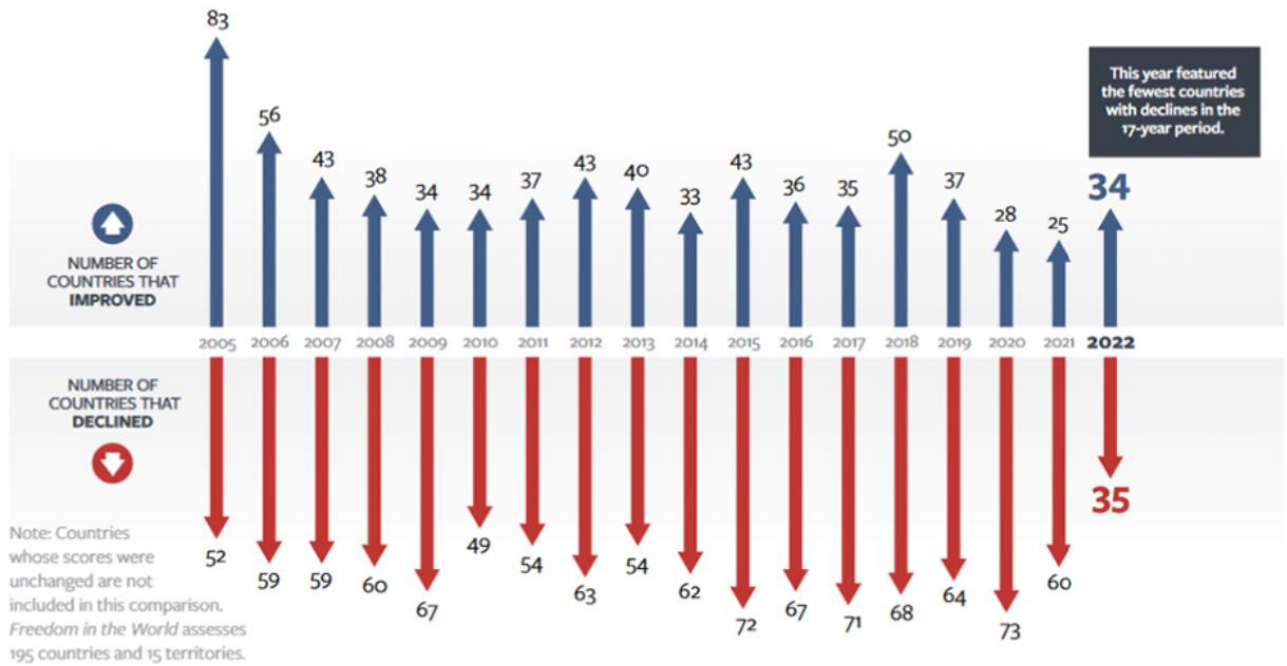

Рис 3.5. Динаміка зміни кількості демократичних країн [71]

3.2. Створення блоку демократичних держав світу та його вплив на формування геополітичного майбутнього світу

Події лютого 2022 року заставили інакше реагувати світ на російську агресію. Як стверджує С. Віднянський «...після Другої світової війни Європа ніколи раніше не переживала такого рівня об'єднаності. Українська держава, приймаючи на себе удари російської агресії, виступає не лише захисниками власної незалежності, але й стали тилом, які утримують небезпеку для всього європейського континенту. Суттєвий внесок України у цей процес є ключовим для захисту не лише своєї державності, але й всієї європейської та євроатлантичної цивілізації» [72].

Як відповідь на повномасштабне вторгнення Росії в Україну, світова спільнота почала формувати блок демократичних держав, які підтримують Україну в боротьбі за незалежність. «...Ознакою першої фази існування нового

світового порядку є протистояння демократичної таласократії на чолі з США та автократичній телурократії на чолі з Китаєм» [73].

Формування блоку демократичних держав має потенціал для створення більш стабільного та безпечнішого світу, але водночас вимагає уважного врахування різноманітних факторів та здатності до компромісу між учасниками. Ідея створення блоку демократичних держав світу може мати значний вплив на формування геополітичного майбутнього світу, особливо в період геополітичних протистоянь. Блок демократичних держав може сприяти зміцненню міжнародної безпеки та стабільності, спільно реагуючи на виклики та загрози. Створення блоку демократій сприятиме поширенню демократичних ідей та практик в інших регіонах, що може сприяти глобальному розширенню демократії. НАТО та члени східного флангу повинні визначити, які заходи їм потрібно прийняти зараз, щоб мати можливість вчасно впровадити необхідні кроки для ефективного стримування російської загрози. Тому потрібний комплекс заходів, який посприятиме вирішенню проблем.

Таблиця 3.1

Сучасні проблеми та можливі заходи для їх вирішення [74]

Сучасні проблеми	Заходи
Члени повинні виконати свої зобов'язання	Виконати зобов'язання щодо розширення бойових груп та допомогти переходу до постійної присутності в регіоні
НАТО потребує змін в стратегії на Сході	Збільшити виробництво та продовжувати постачати спорядження та боєприпаси для України.
Відсутність співпраці в закупівлях — ризик для безпеки	Побудувати успішні ініціативи партнерства та стратегій у закупівлі обладнання (наприклад Естонсько-латвійське партнерство протиповітряної оборони)
Прогалини в ракетній обороні	Поставити пріоритет на інвестиціях та сприяти сильній регіональній співпраці в протиракетній обороні.
Модернізація обладнання	Зберігати та модернізація існуючих західних платформ.
Національні кордони — бар'єр для планування заходів оборони.	Пріоритезація логістики та вирівнювання інфраструктури для швидкого транспортування.

Неефективні угоди слід скасувати	Порушення угод Росією, повинні спонукати до відмови від Основного акту НАТО-Росія, який забороняє створення постійних баз НАТО у країнах колишнього Варшавського договору, включаючи Польщу.
Мир виявився ілюзією	Незважаючи на втрату свого військового потенціалу у війні з Україною, Росію досі слід розглядати як загрозу.
Розриваючи ланцюги: Шлях до енергетичної незалежності	Зменшити енергетичну залежність від Росії.
Підвищення кібербезпеки	Підвищити кібербезпеку шляхом підтримки від Інноваційного фонду НАТО для посилення своїх оборонних можливостей.
Публічно-приватний діалог	Розвивати тісний публічно-приватний діалог із оборонною промисловістю для вдосконалення взаємодії та стримування до 2030 року.

Україна сьогодні є світовим лідером у протидії агресії авторитарної держави, і нині вона демонструє не лише свою відданість демократичним цінностям, але й показує, як можна зберегти та розвинути демократичні інституції та політичні права навіть в стані війни.

На сучасному етапі, Росія та Китай не об'єднані спільною ідеологією, але й не є розділені. Авторитарні лідери більше не є ізольованими у світі. Навіть попри те, що Китай у геополітичному дискурсі в контексті російсько-української війни, притримується нейтралітету, і його заяви про те, що війна не є вигідною ні для кого, його прихильність тяжіє в сторону Москви [75]. Ці країни поділяють сильну ворожість до ідеалів і керівних принципів, які пропагують ліберальні демократії. Пекін визначає так звані «універсальні цінності» Заходу, такі як захист особистих свобод, право на самоврядування та верховенство права, як ворожі принципам, на яких ґрунтуються як російський, так і китайський режими. Той факт, що США виступають проти них в ідеологічному плані, як частина глобальної боротьби між демократією та авторитаризмом, лише підтверджує те, що автократизм зараз знаходиться на загрозово високому рівні. Ефективність пакетів допомоги, торговельних угод і дипломатичних позицій, які має Захід в своєму розпорядженні, визначатиметься активністю та послідовністю урядів у

демонстрації постійної підтримки своїх союзників і партнерів. Без виразної підтримки та відповідних заходів з боку Заходу, авторитарна Росія, яка набула сміливості, може використати кризу та її наслідки, щоб збільшити власний вплив, при цьому зменшуючи вплив Заходу.

Ефективна підтримка демократії не повинна підпорядковуватися короткостроковим економічним, військовим або геополітичним інтересам країн, які фактично можуть найкраще служити довгостроковому зменшенню практик авторитаризму. Демократію не можна нав'язати силами ззовні. Міжнародна допомога та солідарність є важливими для протидії тактичним перевагам та багатьом формам співпраці, якими користуються автократи. Одночасно це місцеві захисники прав людини, громадські організації та державна політика у сфері права та свободи людини, які повинні визначити шлях і майбутнє своєї країни. Розробка системи координованої міжнародної політики, що ґрунтується на демократичних принципах, одночасно підсилюючи власні системи внутрішнього управління, урешті-решт зробить апарат влади в країнах безпечнішим та справедливим. Демократичні держави мають спільні інтереси в чесній торгівлі та безпеці, оскільки вони більш ймовірно дотримуються угод і норм, тому вони стають більш надійними партнерами як у торгівлі, так і в сфері безпеки. Їхня інституційна та народна підтримка відповідальності та верховенства права також робить їх більш передбачуваними для приватних інвестицій, що в подальшому дасть змогу збільшити потенціал для економічного розквіту та стабільності.

В цьому контексті Україні слід шукати надійних партнерів, які сприятимуть збільшенню демократичного впливу та стабілізації рівня демократії у світі. Шляхом колективного визначення заходів щодо оборонної стратегії, країни-учасники НАТО та ЄС, повинні зосередити свій акцент в регіоні перетину європейський кордонів з Росією. Слід ретельно оцінити сили регіону, та посилити його оборону здатність, для того щоб мати стримуючі чинники від загрози з боку російського імперіалізму (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Військовий потенціал країн Східного флангу НАТО [76]

Стратегія блоку демократичних країн в контексті війни в Україні повинна базуватись на таких елементах (рис. 3.7):

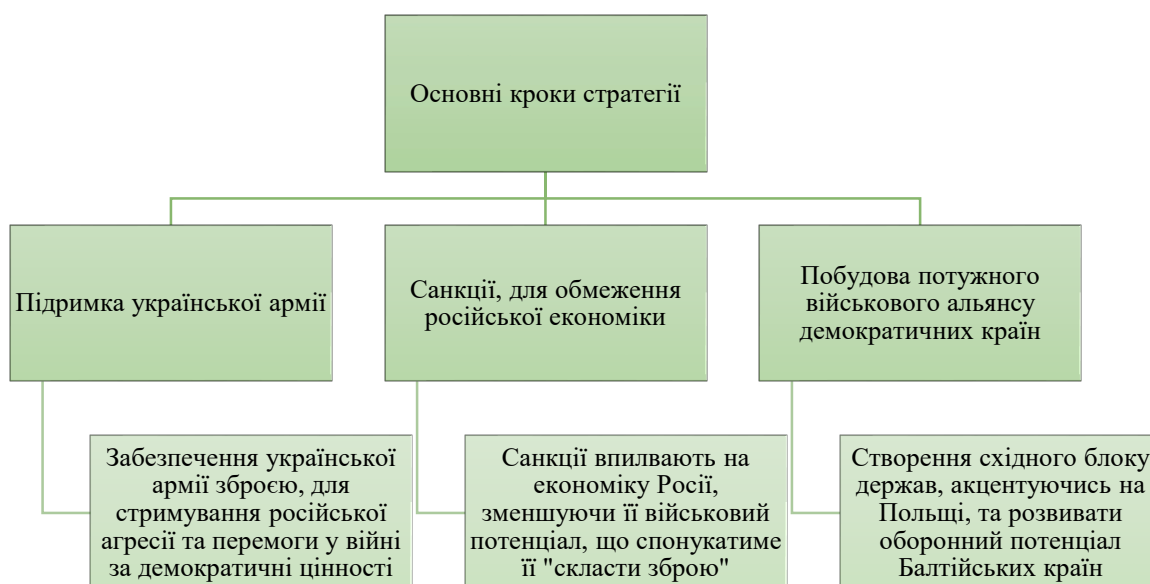

Рис. 3.7. Основні елементи стратегії з забезпечення стабільності демократії в умовах російсько-української війни [77]

Невирішеною залишається проблема, що визначає характер російсько-українського конфлікту – це довготривала невизначеність у щодо інтенсифікації міжнародної підтримки України. Такий ефект викликаний внутрішньою турбулентністю у політичних та економічних системах країн, внаслідок складних геополітичних трансформацій. Аналіз ситуації свідчить про те, що внутрішні проблеми країн є значущими чинниками, які гальмують ефективність міжнародного реагування на конфлікт. Україні в сучасних умовах надто важливо не залишатися в ізоляції, навіть в умовах глобальних викликів, коли затримка вирішення внутрішніх проблем може вплинути на ефективність міжнародної підтримки України. Ця ситуація стала результатом загострення глобалізаційних процесів.

Отже, проблематика російсько-української війни не тільки підкреслює складність взаємин між країнами, але й вказує на необхідність виважених й узгоджених міжнародних стратегій, а також пошуку надійний партнерів для подальшого регулювання конфлікту в умовах геополітичних викликів. Демократичні цінності під час війни виявилися крихкими, аніж це здавалось будь-коли. Великі альянси, такі як НАТО та ЄС повинні переглянути свою політику для збільшення геостратегічного впливу. Західній демократії слід збільшити взаємодію з європейськими інституціями, водночас підвищувати свій авторитет в Азії, Африці та на Близькому Сході. Створення нових довгострокових стратегій сприятимуть збільшенню ролі демократії у світі. Тому сьогодні, створення блоку демократичних держав залишається на критично-необхідному рівні, що відіграє вирішальну роль для України і світу загалом.

3.3. Роль України у процесах геополітичних трансформацій та її стратегічне позиціонування в системі міжнародних економічних відносин

Глибинні причини нинішньої війни в Україні, можна визначити через призму динаміки трансформаційних процесів в світі та законом руху сучасного капіталізму: тенденцію, яка рухається від дисбалансів, породжених економічною конкуренцією між капіталами в умовах вільної торгівлі, аж до «дискримінаційного протекціонізму», боротьби глобальних сил і, зрештою, війни. Така модель визначає нову історичну фазу капіталізму, яка буде слідувати за глобалізацією, що характеризується дискримінаційним протекціонізмом, «збройною взаємозалежністю» та крайньою централізацією капіталу. Нова фаза також приречена переписати баланс сил між цивілізаціями. Глобальне протистояння США та Китаю знаходиться на невизначеній стадії. Спостерігаючи за змінами в світовій геополітиці та геоекономіці, можна зробити висновок про те, що людство близько до перетину глобальних тенденцій та точки «зламу цивілізацій». Російсько-українська війна та низка глобальних проксі-конфліктів, парадоксально, але стають чинниками запобігання прямого зіткнення США та Китаю. В цьому контексті слід ретельно вивчати війну в Україні та її наслідки на геополітичний ландшафт світу. Географічно Україна знаходиться на зламі цивілізацій, про які пише С. Хантінгтон. Одна з таких важливих ліній розламу пролягає через територію України, розділяючи її на дві частини з представниками західної та східної православної культури. Проте, саме культурна релігійна складова цього розламу видозмінилась, оскільки розкол відбувся не шляхом конфлікту «сходу» та «заходу» України, а Західної та Східної цивілізації, які відображаються у протистоянні США та Китаю, НАТО та Росії [78].

Україна займає стратегічно важливе геополітичне положення в Східній Європі, що робить її ключовим гравцем у взаємодії між Європою та Росією. Тому, контроль Росії над частиною українських територій порушує питання

регіональної безпеки та стабільності. Тому, потрібно шукати партнерів для побудови ефективної лінії оборони та фортифікаційних споруд.

Україна висловлює бажання розвивати тісні відносини з Європейським Союзом та НАТО. Пошук інтеграції в євроатлантичних структурах визначає її стратегічну спрямованість і реформаторські зусилля. Активна участь України в оборонній сфері Європейського Союзу через ряд ініціатив, таких як Постійна структурна співпраця (PESCO), Європейська оборонна агенція, Європейський оборонний фонд, Закон про підтримку виробництва боєприпасів (ASAP), Закон про посилення європейської оборонної промисловості через спільні закупівлі (EDIRPA) та майбутня Програма європейських оборонних інвестицій (EDIP) має значущі позитивні наслідки для України. Участь у зазначених ініціативах дозволить Україні глибше інтегруватися в технічний та виробничий аспекти оборонної галузі ЄС.

Участь в спільних проектах та співпраця в області стандартизації допоможуть наблизити український оборонно-промисловий комплекс до європейських стандартів. Україна володіє значним потенціалом у виробництві літальних апаратів, включаючи бойові ударні дрони (БПЛА). Декілька підприємств в Україні спеціалізуються на розробці та виробництві БПЛА, включаючи ті, які призначені для військового використання. Ключовими гравцями у цій галузі є державне підприємство "Укрспецекспорт", а також приватні компанії, такі як "Luch Design Bureau" та "Baykar Ukraine" (спільний підприємство між українською державною компанією "Укрспецекспорт" та турецькою Baykar Makina). [79] Україна веде дослідження та розробки у сфері бойових БПЛА та безпілотних систем загалом. Це може включати в себе створення різноманітних класів дронів, включаючи ті, що призначені для атак і ударів. Україна матиме можливість отримати інвестиції та технологічні ресурси для модернізації власної оборонно-промислової бази. Участь в спільних проектах та використання передових технологій сприятиме створенню конкурентоспроможних підприємств і розвитку високотехнологічного сектору.

Інтеграція в європейські структури дозволить Україні активніше співпрацювати в області оборони та безпеки. Спільні навчання, обмін досвідом та інші форми співпраці з партнерами з ЄС та НАТО підвищать загальний рівень безпеки. Участь в європейських оборонних ініціативах позитивно вплине на сприйняття України інвесторами та партнерами, що зробить країну привабливішою для міжнародного співробітництва та інвесторів у сфері оборони. Розвиток міжнародної співпраці в оборонній сфері є стратегічно важливим для забезпечення безпеки та ефективності оборони країни. Однак, аналізуючи перспективу розвитку відносин України з її партнерами та створення альянсів потребують зусиль. У 2017 р. Україна розпочала переговори з Польщею про спільний проєкт зенітно-ракетного комплексу (ЗРК) "Нарва". Однак, на жаль, через ряд факторів, цей проєкт розробляється тепер у партнерстві між Польщею та Великобританією [80]. Самостійна розробка подібних оборонних систем може виявитися важким завданням і тому міжнародна кооперація має важливе стратегічне значення.

Вступ України до НАТО сьогодні також залишається далекою перспективою, незважаючи на постійну підтримку на міжнародній арені. З одного боку, приєднання України до НАТО стало б стратегічно вигідним рішенням, враховуючи потенціал у військовій сфері та стратегічне географічне розташування, а з іншого – включення України на етапі російсько-української війни, втягнуло б НАТО у війну безпосередньо. Наслідком цього могла б стати загроза «третьої світової війни». Також, слід взяти до уваги і світовий економічний занепад. Згідно дослідження Інститут німецької економіки (Institut der deutschen Wirtschaft), вступ України в ЄС обійдеться блоку від 130 до 190 млрд євро. Відповідно це може вплинути на економічний потенціал ЄС, що в свою чергу негативно вплине на фінансову підтримку України, яку зараз надає Європа [81]. Зокрема важливо попрацювати над усуненням можливих перешкод у комунікації та взаєморозуміння між країнами-партнерами. Прозорі та чіткі умови співпраці можуть допомогти уникнути непорозумінь та забезпечити рівноправну участь всіх сторін у спільних проєктах в багатьох сферах.

Хоча створення проектів в оборонно-промисловій галузі є найголовнішим пріоритетом в розбудові стратегії позиціонування України в системі міжнародних економічних відносин, залишається багато відкритого простору для співпраці в агропромисловому комплексі, ІТ-сфері та енергетиці.

Створення системи захисту для електромереж, сприятиме їхньому надійному захисту та запровадженню новітніх технологій у сфері енергетики. Критичні небезпеки виявили багато слабких сторін. Для відновлення пошкоджених електромереж, внаслідок російських обстрілів, немає необхідних деталей. Для того, щоб відновити систему, необхідні ресурси, яких вже немає, а причиною цього є застарілі технології. Тому необхідно модернізувати цей сектор. Станом на сьогодні в Україні відновили 60% зруйнованих електромереж, однак ця кількість не є достатньою для стабільного функціонування системи.

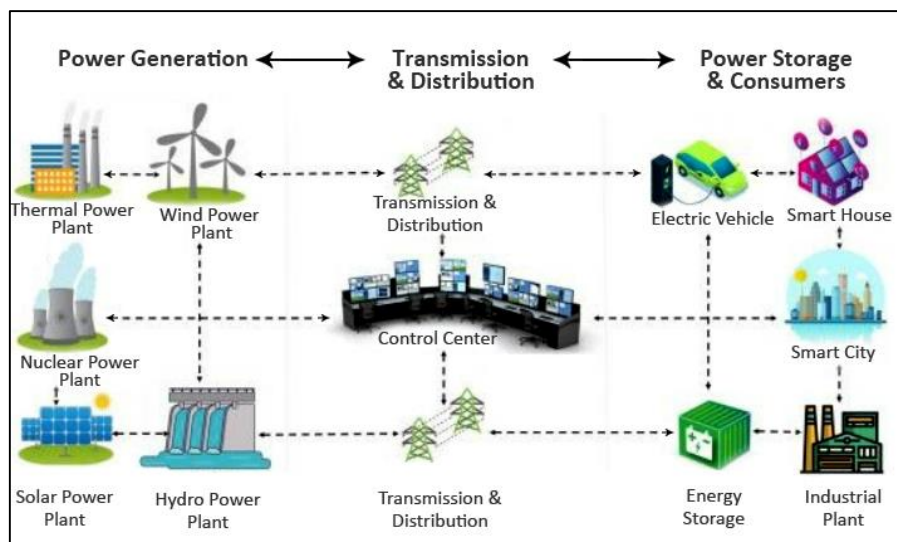

Рис. 3.8. Схематичне зображення системи «Smart Grids» [83]

Впровадження розумних електромереж в Україні може значно модернізувати та покращити систему енергетики України. Громадська спілка «Розумні електромережі України» займається впровадження концепції «Smart Grids» (рис. 3.8) [82].

Розумні електромережі використовують цифрові технології для оптимізації виробництва, розподілу та споживання електроенергії. Впровадження RAB-регулювання та приватизаційні процеси в електроенергетичній галузі України можуть розглядатись як ключові кроки для стимулювання розвитку та підвищення ефективності сектору. Приватизаційні

процеси сектору та залучення приватного капіталу може збільшити конкурентоспроможність енергетичних підприємств. Приватизація сприяє створенню конкурентоспроможного ринку, де компанії змушені оптимізувати свою діяльність для залучення клієнтів. Залучення висококваліфікованих фахівців сприятиме розвитку сектора та створенню нових робочих місць, а співпраця з міжнародними партнерами у галузі енергетики сприятиме підвищенню конкурентоспроможності України у світі.

Агропромисловий сектор в Україні за останні роки зміцнив свої позиції на світовій арені (рис. 3.9).

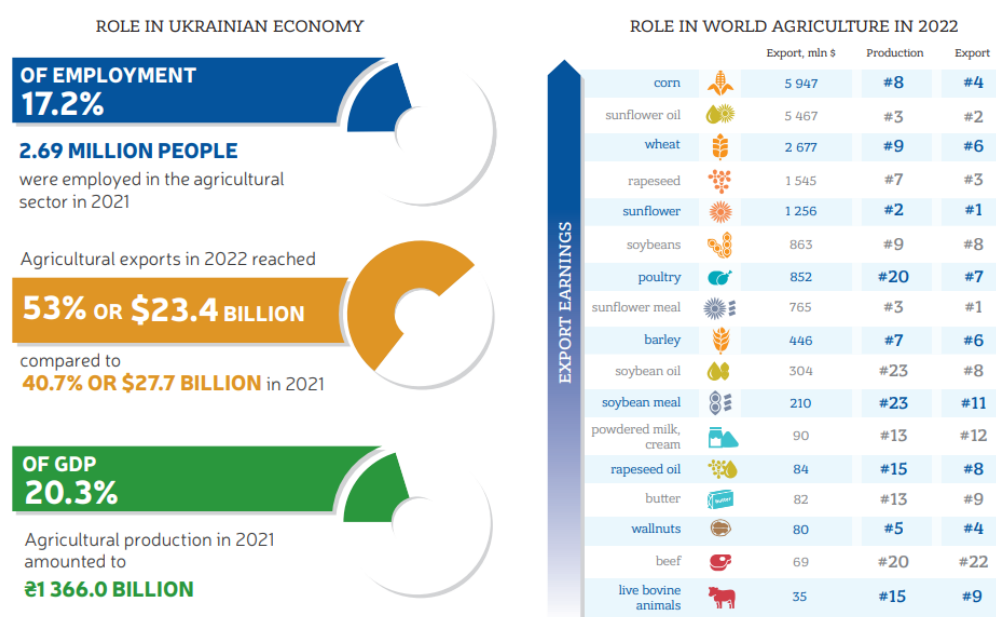

Рис. 3.9. Роль АПК в українській економіці та її значення в світовій частці експорту [84]

Агропромисловий сектор України не лише важливий для внутрішнього розвитку країни, а й має стратегічне значення для світового глобального господарства (рис. 3.10).

Рис. 3.10 Стратегія розвитку для АПК України [84], [85]

Інвестиційний портфель України в галузі АПК складає – 57 млрд. д. [85].

В Україні також зростає Інформаційно-технологічна (ІТ) сфера. Україна стає все більш привабливою для іноземних інвесторів та партнерів. Ключовими факторами цього успіху є наявність висококваліфікованих ІТ-спеціалістів, конкурентоспроможність компаній на світовому ринку, підтримка держави та сприятливе бізнес-середовище. Україна зарекомендувала себе як центр розробки програмного забезпечення, тестування, аналізу даних та інших ІТ-послуг. Велика кількість талановитих фахівців забезпечує високу якість виконання завдань, а конкурентоспроможність українських ІТ-компаній дає змогу інтегруватись в міжнародні проекти. Державна підтримка, включаючи податкові пільги та інші ініціативи, створює сприятливі умови для розвитку ІТ-бізнесу. Проекти, що вже вийшли на міжнародні ринки, свідчать про високий рівень українських компаній. Серед успішних проектів варто відзначити такі: Grammarly (один з найвідоміших українських стартапів, який пропонує сервіс автоматичної перевірки граматики та правопису для текстів у реальному часі); Preply (платформа для вивчення іноземних мов); Jooble (платформа для пошуку роботи) та MacPaw (розробка програм для оптимізації роботи комп'ютерів, такі як CleanMyMac та Setapp). Ці компанії вирізняються якісними продуктами та послугами, що викликають інтерес на світовому ринку. Додаток "Дія" (Diia) є важливим елементом

державної електронної системи в Україні, хоча він не є виключно ІТ-проектом, але тісно пов'язаний з інформаційними технологіями і має великий вплив на формування іміджу на світовому ринку. Наразі принаймні п'ять країн ЄС та деякі країни Африки взяли на озброєння успіх українського цифрового додатка "Дія" і висловлюють намір розробити власні аналоги у рамках цифрової трансформації суспільства.

З врахуванням досвіду минулих невдач, Україні слід активно збільшити напрацювання над підвищенням ефективності механізмів міжнародної кооперації в стратегічно важливих галузях. Важливо забезпечити таку співпрацю, яка б враховувала стратегічні інтереси кожної країни та дала поштовх для просування ролі та місця України у процесах геополітичних трансформацій та її стратегічне позиціонування в системі міжнародних економічних відносин.

Висновки до розділу 3

Аналізуючи геополітичні детермінанти міжнародних економічних відносин, фокусуємось на ролі України у процесах геополітичних трансформацій. Стратегічне позиціонування України та події, зокрема війна Росії проти України, мають значущий вплив на геополітичну картину та визначають роль держави у міжнародних економічних відносинах. Ця війна є не лише внутрішньою проблемою, а й геополітичним викликом для демократії. Конфлікт активно впливає на сприйняття ролі держави в контексті світових подій, підкреслюючи необхідність об'єднання демократичних країн для забезпечення стабільності та безпеки у світі. Створення блоку демократичних держав світу стає важливим етапом у формуванні геополітичного майбутнього. Цей блок може визначати стратегічні інтереси та спільні цінності, сприяючи розвитку ефективних міжнародних економічних відносин та зміцненню геополітичної стабільності. Роль України у геополітичних трансформаціях є ключовою, особливо в контексті її стратегічного позиціонування в системі

міжнародних економічних відносин. Держава має можливість впливати на глобальні процеси через свою активну участь у міжнародних інституціях, співпрацю з іншими країнами та визначення чіткої стратегії в умовах геополітичної нестабільності.

Отже, роль України в геополітичних трансформаціях визначається її взаємодією з іншими державами, а також готовністю приймати виклики та формувати позитивний вклад у стабільність та розвиток міжнародної економічної системи.

ВИСНОВКИ

Посилення взаємозалежності між країнами світу та розширення інтеграційних та транснаціональних процесів в сучасному світі призводять до того, що глобальна спільнота може розглядатися як єдиний простір, єдина система. Сучасні підходи до розвитку економічних систем визначають сталий розвиток як пріоритет, враховуючи необхідність забезпечення балансу між економічною, соціальною та екологічною сферами. Проведене дослідження дозволило зробити наступні теоретичні висновки та пропозиції. У ХХІ столітті, під впливом глобальних трансформацій, традиційні моделі розвитку втрачають актуальність та вимагають адаптації до нових геополітичних та економічних реалій. з урахуванням сучасних викликів та можливостей, новий погляд на розвиток економічних систем визначається потребою в інноваціях, гнучкості та спільних стратегіях для побудови стійкого та взаємовигідного глобального економічного порядку.

Відповідно до процесу вивчення та систематизації ключових теоретичних аспектів геополітичних трансформацій після Другої світової війни, визначено основні проблеми та виклики у розвитку міжнародних економічних відносин. Основною проблемою ХХІ ст. стають глобальні кризи в міждержавних відносинах та загострення конфліктів. На міжнародній арені появляються нові гравці у вигляді міжнародних організацій, економічних та політичних альянсів великих компаній у формі ТНК, а глобалізаційні процеси інтенсифікували взаємозалежність країн, що з одного боку сприяло збільшенню економіки, в контексті розвитку технологій та стратегій оборони (вплив інформаційних технологій на розвиток сучасних збройних систем), а з іншого – такі чинники збільшили геополітичну напругу. Відповідно зросла частка військових конфліктів у різних регіонах світу. Оцінка впливу періоду Холодної війни на формування глобального геополітичного порядку дала змогу охарактеризувати появу нових викликів світової безпеки. Сучасний стан геополітики, розглянутий через призму концепції «збройної взаємозалежності», відзначається рядом

проблем, що визначають геополітичну нестабільність як основну рису існуючого світового порядку. Нові геополітичні конфлікти та регіональні напруження стають важливим елементом глобального пейзажу, сприяючи зростанню нестабільності. Формування блоку демократичних та авторитарних держав, з США та Китаєм на чолі відповідно, породжує нові геополітичні динаміки та конкуренцію. Транснаціональний тероризм представляє загрозу національній безпеці та торгівлі, викликаючи необхідність спільних заходів для протидії цим явищам. Масштабування гібридних та «проксі» війн свідчить про інтенсивність геополітичних протиріч у сучасному світі. Недотримання міжнародних прав, послаблення впливу міжнародних організацій та інформаційно-технологічні загрози, зокрема кібератаки, створюють складний геополітичний ландшафт. Відсутність стабілізації проблем та невизначені перспективи стають викликом у контексті геополітичної нестабільності. Всі ці аспекти формують глобальне середовище, в якому геополітична нестабільність стає невід'ємною частиною сучасного світового порядку, вимагаючи уваги, співпраці та інноваційних стратегій для розв'язання нагальних проблем та збереження міжнародної безпеки та стабільності. Динаміка міжнародних економічних відносин в цьому контексті також піддається негативному впливу. Геополітичні конфронтації впливають на зміну балансу сил, що змушує країни переглядати торговельні відносини. Збільшення інфляція, санкції, волатильність ринку впливають на стан міжнародних економічних відносин. Також великою є роль геополітичного протистояння між США та Китаєм, НАТО та Росією. Конфронтація найбільших держав світу негативно впливає на економічну та політичну динаміку, а в центрі протистояння стоїть боротьба за сфери впливу.

Проведено також аналіз геополітичного виклику, що стосується війни Росії проти України та впливу конфлікту на демократичні держави. Геополітичне протистояння між блоком демократичних держав та демократичними цінностями і авторитаризмом та авторитарією, зокрема в контексті протистояння між НАТО та Росією, визначають що вплив демократичних цінностей на розвиток подій у світі протистоянь зазнає серйозних викликів і спричиняє

загострення численних глобальних проблем. Важливо відзначити, що російське вторгнення в Україну в 2014 р. та 2022 р. порушують принципи міжнародного права та ставлять під загрозу стабільність регіону Європи та світу загалом. Авторитарні методи Росії є серйозним викликом для демократії і систем міжнародної безпеки.

У світлі геополітичних трансформацій Україна визначається як важливий учасник міжнародної арени, здатний впливати на ключові події геополітики. Розкриття ролі України в геополітичних процесах дозволяє розуміти, що країна має потенціал, як потужного актора міжнародних відносин, у формуванні світового порядку. Запропоновано ймовірні шляхи розвитку українських відносин із стратегічними партнерами. Охарактеризовано перспективні напрями розвитку секторі української економіки. Інтеграція у глобальні економічні системи та визначення чіткої стратегії співпраці з іншими країнами стають ключовими завданнями для забезпечення стабільності та розвитку. Крім того, зміцнення партнерських відносин та активна участь у міжнародних економічних ініціативах стають необхідністю для України у контексті її боротьби за незалежність. Загалом, визначення ролі України та її стратегічного позиціонування в міжнародних економічних відносинах вимагає уважної уваги до геополітичних реалій, встановлення чіткої мети у світовому співтоваристві та розвиненої стратегії для досягнення цієї мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Estimated number of military and civilian fatalities due to the Second World War per country or region between 1939 and 1945. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1293510/second-world-war-fatalities-per-country/>.
2. The Geographical Pivot Of History. Academic Accelerator. URL: <https://academic-accelerator.com/encyclopedia/the-geographical-pivot-of-history>.
3. Кравчук Н. Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору: монографія. Київ: Знання, 2012. 782 с.
4. Mackinder, H. J. (1904). The Geographical Pivot of History. The Geographical Journal, 23(4), 421–437. <https://doi.org/10.2307/1775498> URL: <https://www.jstor.org/stable/1775498>.
5. Mackinder’s Heartland Theory made SIMPLE. Tourismteacher. URL: <https://tourismteacher.com/mackinders-heartland-theory/>.
6. Heartland vs Rimland, Continental vs Maritime Power: The Geopolitics of the First World War. Mackinderforum. URL: <https://mackinderforum.org/heartland-vs-rimland-continental-vs-maritime-power-the-geopolitics-of-the-first-world-war/>.
7. The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State. <https://nsarchive2.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm>.
8. Реальна політика. Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.
9. Підхід Генрі Кіссінджера. Студентський юридичний портал України. URL: https://the-law.at.ua/publ/politologija/geopolitika/pidkhid_genri_kissindzhera/12-1-0-92.
10. Kissinger, H. A. (1966). Domestic Structure and Foreign Policy. Daedalus, 95(2), 503–529. URL: <https://www.jstor.org/stable/20026982?seq=1>.
11. Бжезінський З. Велика шахівниця. (пер. з англ. О. Фешовець). Харків: Ранок, 2018. – 288 с.

12. Summary of "The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order". Beyond Intractability. URL: <https://www.beyondintractability.org/bksum/huntington-clash>
13. С. Троян. Еволюція системи міжнародних відносин після 1991 року. Зовнішні справи. 2016. № 11. С. 32 – 35.
14. Войтенко Ю. М. Зіткнення цивілізацій і Україна: геополітичний вимір. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 85. С. 295-298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_85_77.
15. Що таке НАТО? URL: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/index.htm>.
16. Вплив НАТО на стан і перспективи розвитку середовища безпеки: веб-сайт. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/mekhdizade_vplyv.pdf.
17. Холодна війна (1946-1991 рр.) : документи і матеріали / Міністерство освіти і науки України, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького; упоряд. О. І. Овчаренко. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – 536 с. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/771/1/hol.pdf>.
18. Варшавський пакт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%B0%D0%BA%D1%82.
19. Congressional Research Service, S. in F. A. (2018, January 18). The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance. Washington; Congressional Research Service. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20180118_R45079_1ac1da1f67d80fba262ea260914c9148ba55f87a.pdf.
20. Римар З. І., Корнієнко В. О. І. «План Маршалла»: роль і значення для Європи: Матеріали XIX науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 2020. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/29849>.

21. Сохацька О., Чопик Ю. План Маршалла: геополітичні передумови та економічний вплив на країни- учасниці. *Журнал Європейської економіки*. 2023. № 2(85) С. 213-234.
22. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
23. Сохацький, О. Основний об'єкт «гібридних та проху війн» недалекого майбутнього: конектографія у реальному та віртуальному просторах: тези доп. XIV Міжнар. наук.-практ. конф. молод. учених і студ. (Тернопіль, 14-15 квіт. 2021 р.) Тернопіль, 2021. С. 29-30. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/43501/1/%d0%a1%d0%be%d1%85%d0%b0%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9.pdf>.
24. Why engage in proxy war? A state's perspective. Brookings. URL: <https://www.brookings.edu/articles/why-engage-in-proxy-war-a-states-perspective/https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-polity>.
25. Democracy index, 2018. Our world in data. <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-polity>.
26. Співдружність незалежних держав - мертвонароджене дітище кремля чи структура, яка мала сенс. Інтент. URL: <https://intent.press/publications/world/2023/spivdruzhnist-nezalezhnih-derzhav-mertvonarodzhene-ditische-kremlya-chi-struktura-yaka-mala-sens/>.
27. До БРІКС запросили Іран і ще п'ять країн. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-briks-novi-uchasnyky/32562935.html>.
28. Bolewski, Wilfried. Diplomatic engagement with transnational corporations: A path to sustainable governance. *International Journal of Diplomacy and Economy*, 2019, 5.1: 42-52.
29. Глобальна економіка: навч. посіб. А.В. Рибчук та ін. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 372 с.
30. Їжак, О. І.; Мерніков, Г. І. Сучасна система міжнародних відносин— стан, виклики, загрози, можливі сценарії. *Вісник НАН України*. 2019. №2. 29 с. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/150653/03-Izhak.pdf?sequence=1>.

31. Thomas J. Wright, *All Measures Short of War: The Contest for the Twenty-First Century and the Future of American Power* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2017). URL: <https://www.sciencegate.app/document/10.1057/s41312-017-0025-5>.
32. Henry Farrell, Abraham L. Newman, *Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion*. *International Security* 2019. 44 (1). 42–79. URL: <https://direct.mit.edu/isec/article/44/1/42/12237/Weaponized-Interdependence-How-Global-Economic>.
33. H. FARRELL, *The Uses and Abuses of Weaponized Interdependence*. *Brookings Institution Press* 2021, p. 352 URL: <https://snfagora.jhu.edu/publication/the-uses-and-abuses-of-weaponized-interdependence/>.
34. Geopolitics. *World Economic Forum*. URL: <https://intelligence.weforum.org/topics/a1G0X000004PzYuUAK>.
35. World - Global Geopolitical Risk Index. URL: <https://en.macromicro.me/charts/55589/global-geopolitical-risk-index>.
36. B. Herre, V. Samborska, H. Ritchie, J. Hasell, E. Mathieu and M. Roser. *Terrorism*. *Our World in data*. 2023. URL: <https://ourworldindata.org/terrorism>.
37. Wilson Center. *The Global Impact of 9/11: Twenty Years On*. URL: <https://www.wilsoncenter.org/event/global-impact-911-twenty-years>.
38. *Bilateral Trade Iraq-Russia by Products*. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/irq/partner/rus>.
39. *Bilateral Trade Russia-United Arab Emirates by Products*. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/are>.
40. A. Lieven. *Limited impacts on global geopolitics*. URL: <https://interactives.lowyinstitute.org/features/9-11/essays/limited-impacts/>.
41. U. Schöttli. *The new geopolitics of trade in Asia*. 2023. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/geopolitics-trade-asia/>.

42. A. Apolkin. Expert Commentary - The impact of US-China trade war on the global economy. 2019. URL: <https://www.gecf.org/events/expert-commentary-the-impact-of-us-china-trade-war-on-the-global-economy>.

43. Total value of U.S. trade in goods (export and import) with China from 2012 to 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/277679/total-value-of-us-trade-in-goods-with-china-since-2006/>.

44. Lawrence J. Lau, "The sky is not falling!," *Economic and Political Studies*. Taylor & Francis Journals, vol. 7(2). 2019. URL: <https://ideas.repec.org/a/taf/repsxx/v7y2019i2p122-147.html>.

45. Прес-реліз вебінару з сучасного Китаю: “Російське вторгнення та майбутнє українсько-китайських відносин”. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. 2022. URL: <https://www.oriental-studies.org.ua/uk/%D0%B2%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80-%D0%B7-%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%8E-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5/>.

46. IISC Facts. Analysis. Influence. IISS Conflict Trends Map. URL: <https://www.iiss.org/publications/armed-conflict-survey/2023/iiss-conflict-trends-map/>.

47. The Guardian. What is the Quad, and how did it come about? URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/may/24/what-is-the-quad-and-how-did-it-come-about>.

48. Joint Readout of the Quad Foreign Ministers’ Meeting. URL: <https://www.foreignminister.gov.au/minister/penny-wong/media-release/joint-readout-quad-foreign-ministers-meeting>.

49. Turkey as Middle Corridor in One Belt, One Road. URL: <https://doingbusinessinturkey.com/turkey-as-middle-corridor-in-one-belt-one-road/>.

50. Geopolitical risk dashboard. Blackrock Investment Institute. URL: <https://www.blackrock.com/corporate/insights/blackrock-investment-institute/interactive-charts/geopolitical-risk-dashboard#risk-summary>.
51. EU External Action. Taking action on the geopolitical consequences of Russia's war. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/taking-action-geopolitical-consequences-russia%E2%80%99s-war_en.
52. Ukraine in global food market. URL: <https://war.ukraine.ua/food-security/>.
53. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. Міністерство аграрної політики та продовольства України. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>.
54. EU Natural Gas Import Price. URL: https://ycharts.com/indicators/europe_natural_gas_price.
55. Norway Supplied Almost Half of German Natural Gas Imports During First Nine Months of 2023. URL: <https://www.highnorthnews.com/en/norway-supplied-almost-half-german-natural-gas-imports-during-first-nine-months-2023>.
56. Саудівська Аравія призупинила прохід нафтових танкерів через Ормузьку протоку. URL: https://espreso.tv/news/2020/01/08/sauidivska_araviya_pryzupynyla_prokhid_naftovykh_tankeriv_cherez_ormuzku_protoku.
57. E. Smith. Geopolitical instability and a packed election calendar have strategists wary of 2024. URL: <https://www.cnbc.com/2023/11/21/geopolitical-instability-and-a-packed-election-calendar-have-strategists-wary-of-2024.html>.
58. Annual inflation rate for consumer prices worldwide from 2000 to 2023, by region or continent. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1325670/inflation-rate-continent/>.
59. G. Friedman. Understanding Our Geopolitical Model. URL: <https://geopoliticalfutures.com/understanding-our-geopolitical-model-works/>.

60. Sustainability Metrics for Real Case Applications of the Supply Chain Network Design Problem: A Systematic Literature Review. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0969593123000367>.
61. UNCTAD's World Investment Report 2023. Global foreign direct investment (FDI). URL: <https://unctad.org/data-visualization/global-foreign-direct-investment-flows-over-last-30-years>.
62. Yadong L. and Ari Van A. The rise of techno-geopolitical uncertainty: Implications of the United States CHIPS and Science Act. Journal of International Business Studies №54. 2023. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41267-023-00620-3>.
63. Taking action on the geopolitical consequences of Russia's war. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/taking-action-geopolitical-consequences-russia%E2%80%99s-war_en.
64. Geopolitics of the war in Ukraine. Foreign Affairs Institute. Report No. 4. 2022. URL: <https://euagenda.eu/upload/publications/geopolitics-of-the-war-in-ukraine-final.pdf>.
65. Геращенко І. Війна в Грузії. URL: <https://wz.lviv.ua/blogs/495288-viina-v-hruzii-reaktsiia-svitu-bula-ohydna-svit-vyslovyv-hlyboke-zanepokoiennia-i-prodovzhyv-kupuvaty-rosiiskyi-haz>.
66. Угода про асоціацію України з ЄС. URL: <http://surl.li/ocwcz>.
67. Геополітичні аспекти впливу на хід війни РФ проти України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/heopolitychni-aspekty-vplyvu-na-khid-viyny-rf-proty-ukrayiny>.
68. Bryan F., Samuel C., Scott B., Stephen J. F., Michael J. M., Jennifer D. P. Moroney, Karl P. Mueller. Pathways to Russian Escalation Against NATO from the Ukraine War. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PEA1900/PEA1971-1/RAND_PEA1971-1.pdf.

69. Давимука О. Ухвалення «Стратегічного компасу» Європейського Союзу. Національний Інститут Стратегічних Досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/evropeyskiy_kompas.pdf.
70. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти: Віват, 2015. 304 с.
71. FreedomHouse. Freedom in the World 2023. №50. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf.
72. С. Віднянський, російсько-українська війна: геополітичний контекст. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. пр. 2022. Вип. 31. С. 10-37. URL: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15407_mzu2022_31_010/c/articles-2153607.pdf.pdf.
73. Поліщук І. О. Інформаційний аспект гібридної війни в Україні. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2015. № 3. С. 242-244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2015_3_35.
74. Globsec. Will the Eastern Flank be Battle Ready? URL: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-07/Will%20the%20Eastern%20Flank%20be%20Battle%20Ready%20-%20final%20report-editDR-v4.pdf>.
75. The war in Ukraine is going to change geopolitics profoundly. The Economist: веб-сайт. URL: <https://www.economist.com/briefing/2022/03/05/the-war-in-ukraine-is-going-to-change-geopolitics-profoundly>.
76. North Atlantic Treaty Organization URL: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/index.htm/>
77. The Strategy That Can Defeat Putin. The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/03/strategy-west-needs-beat-russia/626962/>.

78. Боярська О. А., Поплавський О. О. Цивілізаційна парадигма С. Хантінгтона та сучасна "лінія розлому" України. Політологічний вісник. 2015. Вип. 79. С. 301–311. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2015_79_31.
79. Названо терміни, коли Україна почне робити свої БПЛА Bayraktar. Уніан: веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/weapons/nazvano-termini-koli-ukrajina-pochne-robiti-svoji-bpla-bayraktar-12410376.html>.
80. Польша воскрешає проєкт ЗРК «Нарва» але без України. Ukrainian Military Pages: веб-сайт. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2021/04/narew.html>.
81. Busch, Berthold / Sultan, Samina, 2023, Fiskalische Aspekte einer EU-Erweiterung. Folgen eines EU-Beitritts der Ukraine für den Haushalt und die Kohäsionspolitik, IW-Report, Nr. 63, Köln. <https://www.iwkoeln.de/studien/berthold-busch-samina-sultan-folgen-eines-eu-beitritts-der-ukraine-fuer-den-haushalt-und-die-kohaesionspolitik.html>.
82. На Київщині побудуть перші в Україні "розумні" електромережі. У чому перевага. Суспільне Новини: URL: <https://susplne.media/513453-na-kiivsini-pobudut-persi-v-ukraini-rozumni-elektromerezi-u-comu-perevaga/>.
83. Smart Grid: The Electrical Grid of the Future. Circuit Digest. URL: <https://circuitdigest.com/article/smart-grid-the-electrical-grid-of-the-future>.
84. https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/export%20portfolio/GIU_2023_draft-3.pdf.
85. "Стратегія розвитку агропромислового комплексу". Міністерство аграрної політики та продовольства України: веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/strategiya-rozvitku-agropromislovogo-kompleksu>
https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf.
86. Глобалізація закінчилася: світ розділяється на два блоки URL: <https://www.ar25.org/article/globalizaciya-zakinchylasya-svit-rozdilyayetsya-na-dva-bloky-nikkei-asia.html>.
87. The Global Risks Report 2023 (Insight Report). World Economic Forum. №18 URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf.

88. Chapter 3 Geopolitics and Financial Fragmentation: Implications for Macro-Financial Stability. In Global Financial Stability Report April 2023: Safeguarding Financial Stability amid High Inflation and Geopolitical Risks, USA: International Monetary Fund.. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400233241/CH003.xml>.
89. Fortune Global 500. Fortune. URL: <https://fortune.com/ranking/global500/>.